

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึง ลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

การศึกษาวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ข้อมูลทั้งหมดได้มาจากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ การศึกษาจากเอกสาร (Document Study), การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview), การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และการสังเกตการณ์ (Observation)

จากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยด้วยการนำข้อมูลมาตอบปัญหานำการวิจัย 3 ข้อ ได้แก่

1. เพื่อศึกษาลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยข้อที่ 1 : ลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

ลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบไปด้วย เครือข่ายหลักๆ ที่เป็นเครือข่ายการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ คือ 1.) เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ 2.) เครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ซึ่งทั้ง 2 เครือข่ายนี้ มีการติดต่อสื่อสารกัน ทั้งเป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการ เนื่องจาก สมาชิกของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ คือ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ และเครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ คือ หน่วยงานต่างๆ ที่ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ได้ประสานขอความร่วมมือมาเป็นคณะทำงาน เพื่อมากำกับดูแลกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ซึ่งลักษณะภายในเครือข่าย ประเภทของเครือข่าย และรูปแบบการสื่อสารของทั้งสองเครือข่าย มีดังนี้

1. เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

ลักษณะภายในของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบไปด้วย เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่รวมกลุ่มแบบเป็นทางการ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่รวมกลุ่มไม่เป็นทางการ และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์รายย่อย ซึ่งต่างก็มีลักษณะภายในกลุ่มและลักษณะเฉพาะบุคคลของเกษตรกรรายย่อยที่แตกต่างกันไป ดังนี้

(1.) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่รวมกลุ่มแบบเป็นทางการ - เป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์การเกษตรที่เป็นทางการ มีการจดทะเบียนจัดตั้งในชื่อ สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด ลูกค้า อ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.)

(2.) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่รวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ - เป็นเกษตรกรที่ภูมิลำเนาและมีแปลงนาอยู่ในตำบลเดียวกันและมีการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่รวมกลุ่ม

แบบไม่เป็นทางการ คือ เกษตรกรในพื้นที่ตำบลสวย โดยมีแกนนำของกลุ่ม คือ นายวัลลภ ทิศนาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ตำบลสวย เป็นผู้ชักชวนพี่น้องเกษตรกรในพื้นที่ให้มาสมัครเป็นสมาชิกกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

(3.) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่เป็นเกษตรกรรายย่อยในเขตอำเภอเมือง - เป็นเกษตรกรที่ความสนใจในการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์และต้องการขยายความรู้ส่งเสริมเรื่องการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงแปลงนา ให้หันมาผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์แบบมีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์หรือไม่รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ก็ได้ แต่เป็นการสนับสนุนเกษตรกรในพื้นที่เลิกใช้สารเคมีในการทำนา โดยใช้แปลงนาของตัวเองเป็นแปลงนาตัวอย่าง

ดังนั้น ประเภทของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ตามแนวคิดการแบ่งประเภทของเครือข่าย(เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543) จึงอยู่ในเครือข่ายประเภท

- 1.) เครือข่ายในเชิงพื้นที่
- 2.) เครือข่ายในเชิงประเด็นที่สนใจร่วม ในเรื่องการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์และการเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์
- 3.) เครือข่ายในเชิงวิชาชีพของสมาชิกกลุ่ม นั่นก็คือ อาชีพเกษตรกร
- 4.) เครือข่ายในเชิงระดับความเชื่อมโยง ที่เชื่อมโยงเกษตรกรภายในเครือข่ายด้วยตนเอง และเชื่อมโยงกับเครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

รวมทั้งรูปแบบการสื่อสารภายในเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ โดยดูจากทิศทางการไหลของข้อมูล (Information flow) ที่เกิดขึ้นในภายในเครือข่าย ได้แก่

- 1.) การสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network) ที่เป็นรูปแบบการสื่อสารภายในกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ที่รวมกลุ่มแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีแกนนำของกลุ่มจะเป็นศูนย์กลางในการสื่อสาร
- 2.) การสื่อสารแบบทุกช่องทาง (All Channel Network) ที่เป็นรูปแบบการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์แบบรายกลุ่มและรายย่อยทั่วทั้งเครือข่าย

2. เครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

เครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เกิดจากการประสานงานขอความร่วมมือให้หน่วยงานต่างๆ โดยศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ เข้ามาเป็นคณะทำงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์อย่างเป็นทางการ และแต่ละหน่วยงานมาร่วมงานกันในลักษณะเฉพาะกิจที่ภารกิจประจำของแต่ละหน่วยงานนั้นสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากทางโครงการฯ ซึ่งจากแนวคิดเรื่อง การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร (Communication Network Analysis) (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2547) พบว่า องค์ประกอบหรือลักษณะภายในเครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบไปด้วย

1. กลุ่มแกนนำเครือข่ายคณะทำงาน ได้แก่

- 1.) ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ มีบทบาทในเชิงการสื่อสารเป็นฝ่ายควบคุมข้อมูล (Gatekeeper) และเป็นดาวเด่น (Star)
- 2.) สำนักงานเกษตรจังหวัดสุรินทร์ บทบาทในเชิงการสื่อสารเป็นสะพาน (Bridge)
- 3.) ศูนย์วิจัยข้าวสุรินทร์ ไม่มีบทบาทในเครือข่ายคณะทำงาน แต่มีภารกิจหลักที่สนับสนุนโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

2. กลุ่มสมาชิกเครือข่ายคณะทำงาน ได้แก่

- 1.) สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองสุรินทร์ มีบทบาทในเชิงการสื่อสารเป็นสะพาน (Bridge)
- 2.) สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) มีบทบาทในเชิงการสื่อสารเป็นผู้ปลีควิวะก (Isolate rote)
- 3.) สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) มี 2 บทบาทในเวลาเดียวกัน บทบาทแรกในเชิงการสื่อสารเป็นสะพาน (Bridge) และอีกบทบาทในเชิงการสื่อสารเป็นคนขอบข่าย (Boundary spanning)
- 4.) สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์ มีบทบาทเชิงการสื่อสารเป็นล่าม (Liaison)

3. กลุ่มพันธมิตรของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่

- 1.) สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดสุรินทร์
- 2.) ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์

3.) ศูนย์ปฏิบัติการข้อมูลการตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ (CIM)

ดังนั้น ประเภทของเครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ตามแนวคิดการแบ่งประเภทของเครือข่าย(เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543) จึงอยู่ในเครือข่ายประเภท

1.) เครือข่ายในเชิงประเด็นที่สนใจร่วม คือ ประเด็นหลักด้านแผนยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ของจังหวัดสุรินทร์ โดยมีข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นแนวทางในการขับเคลื่อน

2.) เครือข่ายในเชิงลักษณะภาคีที่ร่วมในเครือข่าย เป็นลักษณะภาคีเครือข่ายในแนวตั้ง เพราะเป็นการรวมกลุ่มระหว่างหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน โดยมีลักษณะที่เป็นทางการ

รวมทั้งรูปแบบการสื่อสารภายใน เครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ โดยดูจากทิศทางการไหลของข้อมูล (Information flow) ที่เกิดขึ้นในภายในเครือข่าย ได้แก่

1.) การสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network) โดยมีศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เป็นศูนย์กลางในการสื่อสาร

2.) การสื่อสารแบบลูกโซ่ (Chain Network) เนื่องจาก สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) มีบทบาทในเชิงการสื่อสารเป็นผู้ปลิวเวก (Isolate rote) ที่ติดต่อสื่อสารกับศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์และสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) นอกจากนี้ ยังมีสำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์ ที่มีบทบาทเชิงการสื่อสารเป็นล่าม (Liaison) อยู่ตรงกลางระหว่างโครงการ กับผู้ประกอบการที่รับซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ นั่นก็คือ สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) รวมทั้ง สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) ก็ยังมีบทบาทในเชิงการสื่อสารเป็นคั่นขอบข่าย (Boundary spanning) ในการเชื่อมกับผู้ประกอบการภายนอกจังหวัดสุรินทร์ ในการทำตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

สรุปผลการวิจัยข้อที่ 2 : กระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน

ประเด็นการสื่อสารหลักๆ ที่เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ หน่วยงานราชการ และองค์กรเอกชนได้ทำการติดต่อสื่อสารกัน 5 ประเด็น ในกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ดังนี้

1. ประเด็นด้านการประชาสัมพันธ์โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

ทางโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ โดยศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ ได้นำนโยบายตลาดนำการผลิตมาประชาสัมพันธ์สู่เกษตรกรที่มีความพร้อมในการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้มาเข้าร่วมโครงการฯ และได้ประสานความร่วมมือกับสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองสุรินทร์และสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) เพื่อประชาสัมพันธ์ในเชิงรุกเข้าไปหาเกษตรกรที่มีความพร้อมในการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ให้มาเข้าร่วมโครงการฯ ในปีการผลิต 2551/2552

การติดต่อสื่อสารในประเด็นนี้เป็นการติดต่อสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ (Formal Communication) และมีลักษณะการติดต่อสื่อสารแบบสองจังหวะ (Two – step flow Communication) ไปยังเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อประชาสัมพันธ์ถึงรูปแบบของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ในปีการผลิต 2551/2552 โดยเริ่มจาก ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ที่เป็นศูนย์กลางข้อมูลของโครงการฯ ทำการติดต่อสื่อสารไปที่สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองสุรินทร์และสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) จากนั้น ทั้ง 2 หน่วยงานนี้ก็จะประชาสัมพันธ์รายละเอียดโครงการฯ สู่เกษตรกรในพื้นที่อำเภอเมือง

2. ประเด็นประเด็นด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ในประเด็นด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ประกอบด้วยประเด็นย่อย 3 ประเด็น ดังนี้

2.1 ประเด็นด้านการรับสมัครเกษตรกรเข้าร่วม โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ จะมีการคัดกรองรายชื่อเกษตรกรจากใบสมัครและการสัมภาษณ์เกษตรกรก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อให้การส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีประสิทธิภาพตรงกลุ่มเป้าหมาย โดยสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองสุรินทร์จะเป็นฝ่ายคัดกรองเกษตรกรในเบื้องต้นก่อนจะส่งรายชื่อให้กับทางศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ เพื่อพิจารณาต่อไป และในส่วนของเกษตรกรที่ต้องการสมัครเป็นสมาชิกกับสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) นั้น ทาง สกต. จะทำการรับสมัครและพิจารณาคุณสมบัติของเกษตรกรเองเหมือนศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์

การติดต่อสื่อสารในลักษณะนี้เป็นการติดต่อสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ (Formal Communication) ผ่านทางหนังสือราชการ คือ ใบสมัครเข้าร่วมโครงการฯ โดยเริ่มจากเกษตรกรในพื้นที่อำเภอเมือง ติดต่อสื่อสารผ่านทางเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ จากนั้นทางสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองก็จะรวบรวมข้อมูลเกษตรกรส่งไปยังศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์

ในส่วนของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. จำกัด สุรินทร์ (สกต.) ก็เป็นการติดต่อสื่อสารในลักษณะนี้เป็นการติดต่อสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ (Formal Communication) ผ่านทางหนังสือราชการ คือ ใบสมัครเข้าร่วมโครงการฯ โดยเริ่มจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในพื้นที่อำเภอเมือง ติดต่อสื่อสารโดยตรงไปที่สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) โดยผ่านช่องทาง คือ เจ้าหน้าที่ของ สกต. เป็นผู้ประสานงานการสมัครเป็นสมาชิก

2.2 ประเด็นด้านการอบรมและส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ต้องการให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในกฎระเบียบของโครงการฯ เงื่อนไขการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) และการผลิตปัจจัยการผลิตที่เป็นอินทรีย์ใช้ในการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ จึงได้มีการจัดอบรมในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ให้กับเกษตรกรที่ผ่านการคัดเลือก โดยทางศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์และสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองสุรินทร์จะเป็นฝ่ายจัดการอบรมและส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ในส่วนของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส.

สุรินทร์ จำกัด (สกต.) ก็ใช้วิธีการเดียวกันกับศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ด้วยเช่นกัน ซึ่งเจ้าหน้าที่ สกต. จะเป็นวิทยากรในการอบรมและส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับเกษตรกรเอง

การติดต่อสื่อสารในประเด็นนี้เป็นการติดต่อสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ (Formal Communication) ในรูปแบบการสื่อสารกลุ่มและการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่จากศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ และเกษตรกรที่มาเข้ารับการอบรมและส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ซึ่งช่องทางการติดต่อสื่อสารนั้น จะเป็นสื่อเฉพาะกิจที่เกี่ยวข้องกับการอบรมและการส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ในส่วนของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. จำกัด สุรินทร์ (สกต.) การติดต่อสื่อสารในประเด็นนี้จะเป็นการติดต่อสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ (Formal Communication) ในรูปแบบการสื่อสารกลุ่มและการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ของสกต. และเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของ สกต. คือ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์กลุ่มสหกรณ์สกต. ซึ่งช่องทางการติดต่อสื่อสารนั้น จะเป็นสื่อเฉพาะกิจที่เกี่ยวข้องกับการอบรมและการส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ด้วยเช่นกัน

2.3 ประเด็นการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เป็นพันธมิตร

โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เป็นโครงการสำคัญในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ ของจังหวัดสุรินทร์ โดยมีข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นผลผลิตทางการเกษตรที่นำมาเป็นผลผลิตอินทรีย์นำร่องโครงการฯ และในส่วนของหน่วยงานที่เป็นพันธมิตรกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดสุรินทร์ มีภารกิจประจำในเรื่องการปรับปรุงบำรุงดินที่เสื่อมสภาพจากการใช้สารเคมีในพื้นที่ทางการเกษตร และศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์ มีภารกิจประจำในเรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวออกจำหน่ายให้เกษตรกรในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งทั้ง 2 หน่วยงานนี้จะมีการประสานงานกับทางศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์สู่เกษตรกรในพื้นที่

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของพันธมิตรกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่อาจจะ เป็นหรือไม่เป็นเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์นั้น ทางสถานีพัฒนาที่ดิน

ได้เข้าไปส่งเสริมกิจกรรมปรับปรุงบำรุงดินที่สอดคล้องกับการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โดยใช้เครื่องถ่ายหอมดินอาสา เข้าไปส่งเสริมให้ความรู้เรื่องปรับปรุงบำรุงดินกับเกษตรกรในพื้นที่ ซึ่งการติดต่อสื่อสารจะอยู่ในรูปแบบการมีส่วนร่วมและการสื่อสารแบบเป็นทางการ

ในส่วนของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์ จะเป็นการสนับสนุนโดยตรงกับเกษตรกรที่เป็นหรือไม่เป็นสมาชิกของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งการติดต่อสื่อสารระหว่างศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์กับเกษตรกรจะเป็นการสื่อสารทางเดียว โดยใช้สื่อเฉพาะกิจเป็นช่องทางสื่อสารกับเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรรับทราบถึงการเปิดจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์

3. ประเด็นด้านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

ขั้นตอนในการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ทางศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์จะเป็นผู้มอบหมายงานตรวจแปลงนา ไปให้เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอผู้ซึ่งผ่านการอบรมหลักสูตรผู้ตรวจแปลงจากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ให้เข้าไปตรวจแปลงนาของเกษตรกร ทั้งหมด 2 ครั้ง ใน 1 ปีการผลิต จากนั้นเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอจะทำการบันทึกผลการตรวจและส่งกลับมาที่ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์เพื่อพิจารณาผลการตรวจและนำเข้าไปประชุมของโครงการฯ ดังนั้น การติดต่อสื่อสารในลักษณะนี้จึงเป็นการติดต่อสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ (Formal Communication) เกี่ยวกับประเด็นด้านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในขั้นตอนการตรวจแปลงนา ระหว่างเจ้าหน้าที่ตรวจแปลงจากสำนักงานเกษตรอำเภอกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

จากนั้น ทางศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ จะทำการสรุปผลร่วมกับสำนักงานเกษตรจังหวัดสุรินทร์ที่เป็นกองเลขานุการของโครงการฯ ในเรื่องการพิจารณาสรุปจำนวนเกษตรกรที่ผ่านการตรวจแปลงนา และส่งผลการตรวจรับรองเกษตรกรในเบื้องต้นของโครงการฯ ไปยังสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) เพื่อให้ทางสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มาทำการสุ่มตรวจเกษตรกรที่ผ่านการรับรองเบื้องต้นจากทางโครงการฯ จากนั้น ทางสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ก็จะออกใบรับรองผลให้กับโครงการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ เป็นผลยืนยันกลับมาทางโครงการฯ เป็นรอบสุดท้ายในปีการผลิตนั้น ดังนั้น การติดต่อสื่อสารในลักษณะนี้จึงเป็นการสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ (Formal Communication) เกี่ยวกับประเด็นด้านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ระหว่างโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัด

สุรินทร์ โดยศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ กับ สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.)

ในส่วนของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) ก็ทำการตรวจแปลงนาของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกในรูปแบบเดียวกันกับศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์เช่นกัน จากนั้นการสรุปผลการรับรองเบื้องต้นให้กับเกษตรกรที่เป็นสมาชิก และส่งผลไปยังสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) และทางสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ก็จะมาทำการสุ่มตรวจเกษตรกรที่ผ่านการรับรองเบื้องต้นของ สกต. และทำการพิจารณาเพื่อออกใบรับรองการผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้กับทางสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) เป็นรอบสุดท้ายในปีการผลิตนั้น ดังนั้น การติดต่อสื่อสารในลักษณะนี้จึงเป็นการสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ (Formal Communication)

4. ประเด็นด้านการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ทางโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ได้ลงนามในบันทึกความร่วมมือการซื้อขายล่วงหน้าข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ กับ 4 ผู้ประกอบการในจังหวัดสุรินทร์ ในการรับซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในราคาที่สูงกว่าราคาข้าวทั่วไป โดยมีสำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์เป็นหน่วยงานเชื่อมประสานทำข้อตกลงสัญญาในเรื่องนี้

ทางโครงการฯ ได้มอบหมายให้เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ทำการประชาสัมพันธ์เรื่องนี้สู่เกษตรกรอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด ลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่ของผู้ประกอบการที่รับซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ก็ทำการประชาสัมพันธ์เรื่องนี้อย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน

เมื่อเกษตรกรทราบว่าผลผลิตของตนเองนั้นผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) แล้ว ก็สามารถนำผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ไปขายให้กับผู้ประกอบการที่ได้ลงนามในบันทึกความร่วมมือการซื้อขายล่วงหน้าข้าวหอมมะลิอินทรีย์กับทางโครงการฯ

ซึ่งการติดต่อสื่อสารในประเด็นด้านการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นการสื่อสารแบบสองอย่างไม่เป็นทางการ ระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ กับ สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) และเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ

5. ประเด็นด้านการติดตามประเมินผลโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ จะมีการติดตามประเมินผลเกษตรกรที่มาเข้าร่วมโครงการฯ ทั้งเกษตรกรที่ผ่านและไม่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ทุกๆ ปีการผลิต เพื่อหาข้อบกพร่องของโครงการฯ ที่เกิดกับภาคเกษตรกร โดยเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ จากสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองสุรินทร์ เป็นฝ่ายติดตามประเมินผลเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ รวมทั้งสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) ก็ได้ทำการติดตามประเมินผลเกษตรกรที่เป็นสมาชิกด้วยเช่นกัน

การติดต่อสื่อสารในประเด็นด้านการติดตามประเมินผลเป็นการติดต่อสื่อสารแบบสองทางอย่างไม่เป็นทางการ ระหว่างเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ กับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่เข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ปีการผลิต 2551/2552 รวมทั้งการติดตามประเมินผลของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ กับเกษตรกรที่เป็นสมาชิก ปีการผลิต 2551/2552 ก็มีการติดต่อสื่อสารในประเด็นด้านการติดตามประเมินผลที่เป็นการติดต่อสื่อสารแบบสองทางที่ไม่เป็นทางการด้วยเช่นกัน

สรุปผลการวิจัยข้อที่ 3 : ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

1. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

1.1 ปัจจัยด้านโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

(1.) ผู้บริหารและนโยบายของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ - คณะทำงานฝ่ายที่ปรึกษาที่กลุ่มผู้บริหารของโครงการฯ ซึ่งประกอบไปด้วย ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด (ผู้อำนวยการศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์) คือ ผู้กำหนดนโยบายเพื่อมาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับ

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และสำนักงานเกษตรจังหวัดสุรินทร์และศูนย์วิจัยข้าวสุรินทร์ เป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในพื้นที่และทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นอย่างดี ดังนั้น นโยบายที่กำหนดออกมานั้นสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

(2.) โครงสร้างการดำเนินงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ที่เป็นรูปแบบเครือข่ายคณะทำงานที่เป็นทางการ - การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่มีภารกิจประจำเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ เข้ามาเป็นเครือข่ายคณะทำงานที่ครอบคลุมทุกกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพื่อการส่งเสริมเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ให้สามารถผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้ผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้อย่างต่อเนื่องทุกปีการผลิต รวมทั้งกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์นั้นมีประสิทธิภาพ

(3.) การประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายคณะทำงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ - ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์นั้น ต้องมีหน่วยงานมากกว่า 1 หน่วยงาน เข้ามากำกับดูแลในขั้นตอนต่างๆ เพื่อให้แต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์สามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่องทุกๆ ปีการผลิต

(4.) การมีส่วนร่วมระหว่างโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานที่เป็นพันธมิตร - การมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานที่เป็นพันธมิตรกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ก็เป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับเกษตรกรในพื้นที่และเป็นส่วนผลักดันให้เกษตรกรมาสมัครเข้าร่วมโครงการฯ เนื่องจากกิจกรรมที่หน่วยงานที่เป็นพันธมิตรส่งเสริมให้กับเกษตรกร ล้วนสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และทิศทางการดำเนินงานของโครงการฯ

(5.) กลยุทธ์ในการจูงใจให้เกษตรกรมาเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ - กลยุทธ์การสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรมาเข้าร่วมโครงการฯ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้และส่งผลต่อการเพิ่มจำนวนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์พร้อมกับการขยายพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในปีการผลิตต่อไป ซึ่งกลยุทธ์ที่นำมาใช้ในการจูงใจเกษตรกร ก็คือ “ราคา” ที่เอามาเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรมาเข้าร่วมโครงการฯ เพราะด้วยการจัดทำตลาดกลางซื้อขายล่วงหน้ากับองค์กรเอกชนรับซื้อผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ในราคาที่สูงกว่าราคาข้าวทั่วไป

(6.) กิจกรรมของโครงการฯ ที่สนับสนุนกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ แบบมีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ - ประกอบด้วย 3 กิจกรรม ดังนี้

- การสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่อง มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ - การจัดอบรมเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องของ มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ที่ทางสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) กำหนดเป็นเงื่อนไขในการรับรองมาตรฐานการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นการช่วยป้องกันการละเมิดมาตรฐานของเกษตรกร และเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือต่อผู้บริโภคในผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์และการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้มีคุณภาพ
- กิจกรรมที่สนับสนุนปัจจัยการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ - เป็นกิจกรรมในการอบรมความรู้เกี่ยวกับวิธีการต่างๆ ที่จะผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้มีคุณภาพและเพิ่มปริมาณผลผลิตต่อพื้นที่ให้มีจำนวนมากขึ้น ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของกิจกรรมนี้ต้องการให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองในการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพื่อนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิตที่ไม่ต้องซื้อปัจจัยการผลิตจากภายนอกมาลงทุนในการทำนา รวมทั้งการเลิกใช้สารเคมีในการทำนาอย่างสิ้นเชิง
- กิจกรรมที่ประชาสัมพันธ์สินค้าข้าวหอมมะลิอินทรีย์ต่อผู้บริโภค - ผู้บริโภค คือปลายทางสุดท้ายของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และเพื่อการสร้างฐานการตลาดที่มั่นคงให้กับข้าวหอมมะลิอินทรีย์ การประชาสัมพันธ์ต่อกลุ่มผู้บริโภครู้จักข้าวหอมมะลิอินทรีย์ จึงเป็นเรื่องที่ทางโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพื่อที่ว่า ต้นทางของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ คือ เกษตรกร จะได้มีจุดมุ่งหมายกับการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น

1.2 ปัจจัยด้านเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

(1.) การพึ่งพาตนเองของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในเรื่องการลดต้นทุนการผลิต - การผลิตการผลิตที่เป็นอินทรีย์ขึ้นใช้เองในนา เช่น ปลูกคอกจากมูลสัตว์เลี้ยง โดยการนำเศษวัสดุเหลือใช้ในท้องนามาหมუნเวียนใช้ในการผลิตปัจจัยการผลิตพวกนี้ ทำให้เกิดการลดต้นทุนการผลิตเป็นการลดรายจ่ายในการลงทุนทำนาให้กับเกษตรกร และเกษตรกรต้องมีอุดมการณ์ในการทำเกษตรอินทรีย์ด้วย โดยการเลิกใช้สารเคมีในการทำนาอย่างสิ้นเชิง

(2.) การมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ - การมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกในการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับวิธีการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

สามารถช่วยให้เกษตรกรนำไปใช้เป็นวิธีการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้มีประสิทธิภาพ และถูกต้องตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

ในส่วนของเกษตรกรรายย่อยนั้น จะเป็นฝ่ายนำความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ที่ตนเองปฏิบัติแล้วเห็นผล ส่งต่อไปถึงเกษตรกรที่มีแปลงนาติดกันโดยหรือเกษตรกรที่ยังไม่เคยเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์มาก่อน ให้เห็นข้อดีและประโยชน์ที่ได้จากการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

(3.) ความต่อเนื่องในการเป็นสมาชิกโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ - เพื่อให้ผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรจะต้องทำตามกฎระเบียบของทางโครงการฯ อย่างเคร่งครัดและสมัครเป็นสมาชิกกับทางโครงการฯ ติดต่อกันทุกปีการผลิต เพื่อรักษาระดับกำลังการผลิตและการขยายพื้นที่การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

(4.) การให้ความร่วมมือของเกษตรกรต่อกฎระเบียบและกิจกรรมของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ - การให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของโครงการฯ โดยเฉพาะผู้ตรวจแปลงนา ที่เป็นเจ้าหน้าที่จากทางโครงการฯ ส่งมาเยี่ยมเกษตรกรที่แปลงนาและตรวจสอบการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกร ถ้าเกษตรกรในความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ ความเป็นไปได้ที่ผลผลิตผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ก็มีโอกาสสูง นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่โครงการฯ จัดขึ้น เพื่อเป็นการเพิ่มความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์

(5.) การมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงานที่เป็นพันธมิตรกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ - กิจกรรมที่ทางหน่วยงานที่เป็นพันธมิตรกับทางโครงการฯ จัดขึ้น จะเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมไปในทิศทางเดียวกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ โดยจะเปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ เช่น กิจกรรมของสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดสุรินทร์

(6.) ความมั่นคงในฐานะทางเศรษฐกิจจากการเลิกใช้สารเคมีในการทำนา - เมื่อเกษตรกรมาเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ และปฏิบัติตามกฎระเบียบของโครงการฯ อย่างเคร่งครัดแล้ว เกษตรกรไม่ต้องพบกับปัญหาการขึ้นราคาของสารเคมี และถ้าเกษตรกรสามารถผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้ผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้ สิ่งก็ตามมา ก็คือ ราคาข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีราคาสูงกว่าราคาข้าวทั่วไป

1.3 ปัจจัยด้านชุมชนและบริบทแวดล้อม

(1.) ความปลอดภัยจากสารเคมีและการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย - ประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับจากการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เช่น ความปลอดภัยจากการที่ไม่ต้องสารเคมีที่ใช้ในการ

ทำนา การบริโภคข้าวที่ปลอดภัยจากสารเคมี และลดความเสี่ยงต่อการเป็นโรคที่เกิดจากสารเคมี รวมทั้งยังส่งผลดีต่อผู้บริโภคข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพราะพวกเขาจะได้รับประทานข้าวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและปราศจากสารเคมี

(2.) กระแสความตื่นตัวของผู้ประกอบการและผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ - โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ จัดทำตลาดซื้อขายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ล่วงหน้ากับ 4 ผู้ประกอบการในจังหวัดสุรินทร์ ทำให้เกิดกระแสการตื่นตัวของผู้ประกอบการสินค้าเกษตรอินทรีย์ภายนอกจังหวัดสุรินทร์ และมีการสั่งจองผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ล่วงหน้าเป็นจำนวนมาก เป็นแนวโน้มที่บอกว่าการขยายตัวของกลุ่มผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์

(3.) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน - ถึงแม้ว่าปัจจุบันเทคโนโลยีเครื่องจักรจะเข้ามามีอิทธิพลต่อการทำนา แต่ในบางขั้นตอนของการทำนานั้นยังต้องใช้แรงงานคนอยู่ เพราะความสามารถของเครื่องจักรเทียบไม่ได้กับการใช้แรงงานคน อย่างเช่น การหว่านข้าว การปักดำ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การกำจัดศัตรูพืช และการเก็บเกี่ยวข้าว เพราะในขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ แรงงานคนจะทำให้ผลผลิตข้าวที่ได้มีคุณภาพดีกว่าการใช้เครื่องจักร การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงเกิดขึ้นตลอดเวลา เกิดการพึ่งพาอาศัยกันอย่างต่อเนื่อง เพราะเกษตรกรต้องปลูกข้าวทุกปี

(4.) ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม - การปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ จะช่วยทำให้ความสมบูรณ์ของธรรมชาติในท้องถิ่นกลับคืนมา ดินที่ใช้ในการปลูกข้าวกลับมาอุดมสมบูรณ์ สัตว์น้ำที่เคยมีอยู่ในท้องถิ่นเพิ่มจำนวนมากขึ้น และกลายเป็นอาหารให้กับเกษตรกรบริโภคในครัวเรือน

(5.) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในการรับรองการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ - การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นส่วนสำคัญอย่างมากต่อเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพราะเป็นส่วนที่จะบอกไปถึงผู้บริโภคถึงคุณภาพของผลผลิต รวมทั้ง ความน่าเชื่อถือขององค์กรที่ให้การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ก็มีความสำคัญมากด้วยเช่นกัน ซึ่ง ณ ปัจจุบัน สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ถือว่าเป็นองค์กรเอกชนภายในประเทศไทยรายเดียวที่ผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ส่วนใหญ่ยอมรับ

2. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

2.1 ปัจจัยด้านโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

(1.) การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารและนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร - การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ระดับผู้กำหนดนโยบายของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ นั้นขึ้นอยู่กับระบบราชการ เมื่อมีส่วนกลางมีคำสั่งการแต่งตั้งหรือโยกย้ายและผู้บริหารถึงเวลาที่ต้องเกษียณอายุราชการ การดำเนินงานของโครงการฯ ก็อาจจะไม่ต่อเนื่อง นโยบายที่มีอยู่ อาจจะไม่ถูกสานต่อ ปัญหาที่มีอยู่เดิมภายในโครงการฯ อาจจะไม่ถูกแก้ไข รวมทั้งอาจจะส่งผลถึงนโยบายที่ไม่สอดคล้องต่อความต้องการของเกษตรกรด้วยเช่นกัน

(2.) การบริหารงบประมาณที่ใช้ในโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ - งบประมาณที่นำมาบริหารจัดการอาจจะไม่ครอบคลุมกับเกษตรกรทั้งโครงการ เนื่องจากการเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เกษตรกรไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ เลย ตลอดทั้งโครงการฯ แต่ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อเกษตรกรมาสมัครเข้าร่วมโครงการฯ เป็นจำนวนมาก การสนับสนุนงบประมาณ อาจจะไม่สอดคล้องกับจำนวนเกษตรกร ทำให้การบริหารงานของโครงการฯ ขาดประสิทธิภาพ

(3.) เจ้าหน้าที่ไม่พอสอดคล้องจำนวนเกษตรกรและขาดการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง - การส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับเกษตรกรที่เป็นโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ นั้นเป็นภาระหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาให้กับเจ้าหน้าที่เกษตรกรอำเภอซึ่งโดยปกติก็มีหน้าที่ประจำที่ล้นมืออยู่แล้ว เป็นผลให้งานส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ

(4.) การบริหารจัดการที่ล่าช้าของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ - เนื่องจากว่าเกษตรกรต้องใช้ใบรับรองตัวนี้ไปประกันกับทางผู้ประกอบการรับซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เพื่อยืนยันว่า ข้าวที่พวกเขาผลิตได้เป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์ 100% แต่ด้วยความล่าช้าการออกใบรับรองการผ่านมาตรฐานของผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้เกษตรกร ทำให้เกษตรกรนำข้าวไปเทขายหน้าโรงสีก่อนและได้ราคาเท่ากับข้าวทั่วไป แทนที่เกษตรกรจะได้ขายข้าวในราคาที่สูงกว่าตามที่โครงการฯ ได้กำหนดนโยบายตลาดนำการผลิตออกมา

2.2 ปัจจัยด้านเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

(1.) เกษตรกรยังยึดติดอยู่กับการใช้สารเคมีในการทำนา และยังไม่เห็นประโยชน์ของการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ - การปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์จะมีความยุ่งยากในเรื่องการผลิตปัจจัยการผลิตมาลงนา เช่น ต้องเสียเวลาหาส่วนผสมมาทำปุ๋ยหมัก ต้องมาผลิตน้ำหมักสมุนไพรเพื่อฉีดไล่แมลงศัตรูพืช เกษตรกรที่ไม่มีเวลาอดทนกับเรื่องพวกนี้ ก็อดใจกลับไปใช้สารเคมีทำนาเหมือนเดิม

(2.) เกษตรกรยังไม่เข้าใจเรื่องของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ - ความเคยชินในวิธีการปลูกข้าวแบบดั้งเดิมมาที่เคยสารเคมีในการทำนามาก่อน เมื่อมาเข้าร่วมโครงการฯ และกฎระเบียบของโครงการฯ มีมากกว่าการไม่ใช้สารเคมีในการทำนา จึงเป็นผลให้ผลผลิตของเกษตรกรไม่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และอาจจะอดใจไม่เข้าร่วมโครงการฯ ในปีการผลิตถัดไป

(3.) เกษตรกรที่เป็นผู้ผลิตไม่สามารถกำหนดราคาข้าวได้ - เป็นปัญหาที่เป็นรากเง้าของสังคมเกษตรกรไทย คือ เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาข้าวได้เลย ทั้งๆที่เป็นผู้ผลิต เนื่องจากเกษตรกรไม่มีทุนในการที่จะแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารและไม่มีความสามารถในการทำการตลาด เป็นสาเหตุให้เอกชนที่มีทุนในการรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรนั้นมีอำนาจต่อรองในเรื่องราคา

2.3 ปัจจัยด้านชุมชนและบริบทแวดล้อม

(1.) สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ - สภาพพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ เป็นดินปนทรายไม่เก็บกักน้ำ และจังหวัดสุรินทร์อยู่ในเขตชลประทาน 3 % รวมทั้งแหล่งน้ำในธรรมชาติก็ไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร ทำการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่เป็นทำนาปีนี้ต้องอาศัยน้ำฝนในการทำนา ซึ่งตรงนี้ก็อุปสรรคที่สำคัญต่อเกษตรกร เพราะเกษตรกรไม่สามารถคาดการณ์ได้เลยว่า จะเกิดฝนแล้งหรือน้ำท่วม และปริมาณผลผลิตที่ได้ในแต่ละปีก็ขึ้นอยู่กับน้ำฝนที่ได้ในแต่ละปี ถ้าฝนดีตกมาสม่ำเสมอผลผลิตข้าวก็จะดีตามไปด้วย ถ้าฝนแล้งทิ้งช่วงนานก็ส่งผลให้ผลผลิตข้าวลดจำนวนลง

อภิปรายผลการวิจัย

โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เป็นโครงการของทางราชการ ที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาความยากจนให้กับเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประกอบอาชีพทำนา โดยนำกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มาเป็นวิธีการแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรและเป็นโครงสร้างหลักของการดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปีการผลิต 2551/2552 นี้ ทางโครงการฯ ได้นำนโยบายตลาดนำการผลิตมาเป็นนโยบายหลักที่ต่อยอดมาจากนโยบายเดิมในเรื่องการแก้ปัญหาความยากจน โดยทางโครงการได้จัดหาตลาดรับซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่แน่นอนและได้ราคาที่สูงกว่าราคาข้าวทั่วไป เพื่อเป็นหลักประกันรองรับผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ดังนั้น ทางโครงการจึงได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มาร่วมเป็นคณะทำงานในโครงสร้างการดำเนินงานของโครงการฯ สอดคล้องกับ Uphoff (1986) กล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มของชาวชนบท มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งและเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ความอยู่รอด หน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชนตระหนักถึงความสำคัญของการรวมกลุ่มของชาวชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น จะเห็นได้ว่า มีโครงการพัฒนาทั้งของภาครัฐและเอกชนซึ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรจำนวนมากเข้าสู่ชนบท

รวมทั้งรูปแบบการดำเนินงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ปีการผลิต 2551/2552 นั้น มีระบบการทำงานเป็นในลักษณะเครือข่ายที่เป็นทางการ คือ การดึงภาคส่วนทั้งหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนที่มีภารกิจประจำแตกต่างกันไป เข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายคณะทำงานเพื่อให้ครอบคลุมทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 305) ที่กล่าวว่า การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยแต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตน การเชื่อมโยงเครือข่ายนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็นหรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน เครือข่ายความร่วมมือเป็นไปได้ทั้งในระดับปัจเจก

บุคคล องค์กรและสถาบัน อาจมีขอขายและขนาดตั้งแต่เล็กๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ

ทั้งนี้ แผนการดำเนินงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ปีการผลิต 2551/2552 เป็นแผนการดำเนินงานที่เน้นการเปิดตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของจังหวัดสุรินทร์ ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในหมู่ผู้บริโภคสินค้าเพื่อสุขภาพ ซึ่งเป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับเกษตรกรที่เป็นต้นทางของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ มีจุดมุ่งหมายในการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ไปสู่ผู้บริโภคที่เป็นปลายทางของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพราะว่าทางโครงการฯ มีความประสงค์ในการพัฒนาที่เป็นองค์รวม คือ เกษตรกรผู้ผลิตมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นจากการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ผู้บริโภคได้บริโภคข้าวที่ปลอดภัยจากสารเคมี และการกลับคืนสู่ความยั่งยืนของธรรมชาติในท้องถิ่นในกระแสภาวะโลกร้อน ซึ่งสอดคล้องกับ วรงค์ ไตรพิทักษ์ (2544 : 16) ที่กล่าวว่า การเกษตรมีผลต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในชนบท ความสำคัญของเกษตรอินทรีย์ต่อการพัฒนาชนบทนั้นมีสูงมาก ทั้งในด้านต่างๆ คือ 1. ด้านเศรษฐกิจ ที่ผลผลิตเป็นสินค้าตัวใหม่ของตลาดผู้มีเงินทั้งในและต่างประเทศ ดินจะมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งด้านเคมี ด้านกายภาพ และด้านชีวภาพ เหมาะแก่การเกษตรอย่างยิ่ง เท่ากับเป็นการลดต้นทุนการผลิต สามารถแข่งขันในตลาดได้ เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และประหยัดเงินตราต่างประเทศที่ใช้ในการนำเข้าปัจจัยการผลิตเพราะสามารถ จัดทำเองได้ภายในประเทศ เป็นเกษตรทางเลือกประเภทหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้สูง 2. ด้านสังคมชนบท คุณภาพชีวิตของผู้ผลิต และผู้บริโภคดีขึ้น เพราะได้รับบริโภคอาหารและผลิตภัณฑ์ดี ไม่มีวัตถุมีพิษเจือปน อายุยืนนาน การไม่ใช้สารเคมีในการเกษตรทำให้สุขภาพพลานามัยดี ไม่เกิดอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากการใช้สารเคมี ธรรมชาติแวดล้อมไม่เสื่อมโทรม ดิน น้ำ อากาศ ไม่เป็นพิษ คุณภาพชีวิตดี ทำให้สังคมนั้นน่าอยู่ น่าอาศัยและมั่นคง 3. ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการอนุรักษ์ และฟื้นฟูธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นการสร้างสมดุลทางธรรมชาติระหว่างการอนุรักษ์กับการทำมาหากิน ธรรมชาติก็อยู่ได้ เกษตรกรสามารถทำมาหากิน สร้างสังคมอยู่ดีกินดีได้ ไม่มีมลภาวะในดิน น้ำ และอากาศ ความจริงแล้วน่าจะมองเป็นองค์รวมของทุกด้าน ไม่ว่าจะด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมชนบท และด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เกษตรอินทรีย์ให้ผลดีทุกด้าน ถ้าสามารถทำให้บูรณาการเกิดความสมดุลทั้ง 3 ด้าน

อภิปรายผลการวิจัยข้อที่ 1 : ลักษณะเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

1. เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

ลักษณะภายในของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบไปด้วย เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่รวมกลุ่มแบบเป็นทางการ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่รวมกลุ่มไม่เป็นทางการ และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์รายย่อย ซึ่งสอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2549 : 155-156) ที่กล่าวว่า "เครือข่าย" เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นจากการเชื่อมโยงกันของบุคคลหลายคนผ่านเรื่องราวที่ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมว่าเป็นพวกเดียวกัน และ/หรือมีเป้าหมายในการกระทำอะไรบางอย่างร่วมกัน เครือข่ายอาจหมายถึง องค์กรที่มีการจัดตั้งแบบเป็นทางการและมีวัตถุประสงค์เชิงปฏิบัติการชัดเจน หรืออาจเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติสอดคล้องกับวิถีชีวิตตามปกติของชุมชน โดยเครือข่ายที่มีการจัดตั้งมักมีประเด็นการสื่อสารที่ค่อนข้างชัดเจน ส่วนเครือข่ายทางสังคมมักมีประเด็นการสื่อสารที่หลากหลายครอบคลุมทั้งเรื่องราวเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ในส่วนของลักษณะภายในเครือข่ายที่ประกอบไปด้วย กลุ่มเกษตรกรที่เป็นทางการ กลุ่มเกษตรกรที่ไม่เป็นทางการ และเกษตรกรรายย่อย ซึ่งสามารถวิเคราะห์ออกลักษณะเฉพาะกลุ่มและตัวเกษตรกรได้ดังนี้

1.) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่รวมกลุ่มแบบเป็นทางการ ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์การเกษตรที่เป็นทางการ มีการจดทะเบียนจัดตั้งในชื่อสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด ลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) สอดคล้องกับ วิจิตร อวระกุล (2535 : 290) ที่กล่าวว่า สหกรณ์ที่ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ร่วมกันจัดตั้งขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพ เช่น การขาดแคลนเงินทุน เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร ในราคาถูก คุณภาพดี มีความทนทาน ตลอดจนการขายผลผลิตผลให้ได้ราคาดี ฯลฯ เพื่อช่วยให้อาชีพมีความเป็นอยู่ของสมาชิกดีขึ้น

2.) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่รวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นเกษตรกรที่ภูมิลำเนาและมีแปลงนาอยู่ในตำบลเดียวกัน นั่นก็คือ เกษตรกรในพื้นที่ตำบลสวาย สอดคล้องกับพะเยาว์ รัตนวิบูลย์ และวันชัย สัจจาบรรพต (2533) ที่กล่าวว่า กลุ่มไม่เป็นทางการเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของเกษตรกรเพื่อดำเนินกิจกรรมเฉพาะเรื่อง นั่นก็คือ การรวมกลุ่มเพื่อปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โดยมีแกนนำของกลุ่ม คือ นายวัลลภ ทิศนาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4

ตำบลสวาย เป็นผู้ชักชวนพี่น้องเกษตรกรในพื้นที่ให้มาสมัครเป็นสมาชิกกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ สอดคล้องกับ นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร (2546 : 18-19) ที่กล่าวว่า การมี "สถานภาพ" รับรอง จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่กำหนดให้ผู้นำเป็นในรูปแบบใด ในที่นี้ สถานภาพของผู้นำมี 2 ลักษณะ คือ ผู้นำทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ ผู้นำที่มีสถานภาพทางการรองรับ เช่น ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เป็นต้น แนวโน้มก็จะเป็นผู้นำแบบเผด็จการ หรือผู้นำแบบตัวแทน หรือแบบติดต่oprะสานงานราชการได้ดี ส่วนผู้นำไม่เป็นทางการมักจะมีแนวโน้มเป็นผู้นำแบบบอกกล่าว ผู้นำแบบมีส่วนร่วม หรือผู้นำทางความคิด รวมทั้งยังสอดคล้องกับ วีระศักดิ์ เครือเทพ (2550) ที่กล่าวว่า ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือบุคคลที่ประชาชนในชุมชนให้การยอมรับ ผู้นำในกลุ่มนี้มักสนใจในความเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงมักมีความตื่นตัวต่อการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น จุดแข็งของผู้นำกลุ่มนี้ก็คือ ผู้คนทั่วไปในชุมชนให้การยอมรับการขับเคลื่อนให้เกิดการรวมตัวของประชาชน เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

3.) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่เป็นเกษตรกรรายย่อยในเขตอำเภอเมือง ซึ่งเป็นเกษตรกรที่ความสนใจในการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์และต้องการขยายความรู้ ส่งเสริมเรื่องการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงแปลงนา ให้หันมาผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์แบบมีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์หรือไม่รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ก็ได้ แต่เป็นการสนับสนุนเกษตรกรในพื้นที่เลิกใช้สารเคมีในการทำนา โดยใช้แปลงนาของตัวเองเป็นแปลงนาตัวอย่าง สอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ที่กล่าวว่า ผู้นำทางความคิด เป็นผู้นำที่สามารถนำเสนอความคิดในเรื่องต่างๆ แก่ชุมชน เช่นแนวคิดการพึ่งตนเองทางการเกษตร แนวคิดการวิเคราะห์ชุมชน แนวคิดการจัดการศึกษา และ ผู้นำด้านอาชีพ (เทคนิคและการปฏิบัติ) เป็นผู้นำที่มีความสามารถทางใดทางหนึ่งในการปฏิบัติ เช่น มีความรู้เฉพาะเรื่องการเกษตรแบบผสมผสาน ปศุสัตว์ หรืออาจหมายถึงความสามารถในการทำงาน หรือมีกระบวนการทำงานที่ดีกับชาวบ้าน รวมทั้งยังสอดคล้องกับ เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 65) ที่กล่าวว่า การสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและสังคม ซึ่งส่งผลให้ชีวิตและสังคมดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ เมื่อใดที่ไม่มีการสื่อสารเมื่อนั้นก็ไม่มีสังคม และในทางตรงกันข้าม หากไม่มีสังคมก็ไม่มีการสื่อสาร นอกจากการสื่อสารและสังคมจะเป็นเสมือนเงาของกันและกันแล้ว การสื่อสารยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ ทั้งการดำเนินชีวิต มีความรู้ ความเข้าใจถึงความจำเป็นในการพัฒนา จึงถือได้ว่าการสื่อสารเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งในการพัฒนาสังคม หรือพัฒนาท้องถิ่น

ประเภทของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ นั้น มี 4 ประเภท ได้แก่ เครือข่ายในเชิงพื้นที่ เพราะในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัด

ตำบลสวาย เป็นผู้ชักชวนพี่น้องเกษตรกรในพื้นที่ให้มาสมัครเป็นสมาชิกกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ สอดคล้องกับ นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร (2546 : 18-19) ที่กล่าวว่า การมี "สถานภาพ" รับรอง จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่กำหนดให้ผู้นำเป็นในรูปแบบใด ในที่นี้ สถานภาพของผู้นำมี 2 ลักษณะ คือ ผู้นำทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ ผู้นำที่มีสถานภาพทางการรองรับ เช่น ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เป็นต้น แนวโน้มก็จะเป็นผู้นำแบบเผด็จการ หรือผู้นำแบบตัวแทน หรือแบบติดต่oprะสานงานราชการได้ดี ส่วนผู้นำไม่เป็นทางการมักจะมีแนวโน้มเป็นผู้นำแบบบอกกล่าว ผู้นำแบบมีส่วนร่วม หรือผู้นำทางความคิด รวมทั้งยังสอดคล้องกับ วีระศักดิ์ เครือเทพ (2550) ที่กล่าวว่า ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือบุคคลที่ประชาชนในชุมชนให้การยอมรับ ผู้นำในกลุ่มนี้มักสนใจในความเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงมักมีความตื่นตัวต่อการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น จุดแข็งของผู้นำกลุ่มนี้ก็คือ ผู้คนทั่วไปในชุมชนให้การยอมรับการขับเคลื่อนให้เกิดการรวมตัวของประชาชน เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

3.) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่เป็นเกษตรกรรายย่อยในเขตอำเภอเมือง ซึ่งเป็นเกษตรกรที่ความสนใจในการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์และต้องการขยายความรู้ ส่งเสริมเรื่องการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงแปลงนา ให้หันมาผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์แบบมีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์หรือไม่รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ก็ได้ แต่เป็นการสนับสนุนเกษตรกรในพื้นที่เลิกใช้สารเคมีในการทำนา โดยใช้แปลงนาของตัวเองเป็นแปลงนาตัวอย่าง สอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ที่กล่าวว่า ผู้นำทางความคิด เป็นผู้นำที่สามารถนำเสนอความคิดในเรื่องต่างๆ แก่ชุมชน เช่น แนวคิดการพึ่งตนเองทางการเกษตร แนวคิดการวิเคราะห์ชุมชน แนวคิดการจัดการศึกษา และ ผู้นำด้านอาชีพ (เทคนิคและการปฏิบัติ) เป็นผู้นำที่มีความสามารถทางใดทางหนึ่งในการปฏิบัติ เช่น มีความรู้เฉพาะเรื่องการเกษตรแบบผสมผสาน ปศุสัตว์ หรืออาจหมายถึงความสามารถในการทำงาน หรือมีกระบวนการทำงานที่ดีกับชาวบ้าน รวมทั้งยังสอดคล้องกับ เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 65) ที่กล่าวว่า การสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและสังคม ซึ่งส่งผลให้ชีวิตและสังคมดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ เมื่อใดที่ไม่มีการสื่อสารเมื่อนั้นก็ไม่มีสังคม และในทางตรงกันข้าม หากไม่มีสังคมก็ไม่มี การสื่อสาร นอกจากการสื่อสารและสังคมจะเป็นเสมือนเงาของกันและกันแล้ว การสื่อสารยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ ทั้งการดำรงชีวิต มีความรู้ ความเข้าใจถึงความจำเป็นในการพัฒนา จึงถือได้ว่าการสื่อสารเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งในการพัฒนาสังคม หรือพัฒนาท้องถิ่น

ประเภทของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ นั้น มี 4 ประเภท ได้แก่ เครือข่ายในเชิงพื้นที่ เพราะในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัด

สุรินทร์ ประชากรเกือบทั้งอำเภอประกอบอาชีพเกษตรกรรมและปลูกข้าวนาปี จึงทำให้เกิดเครือข่ายเกษตรกรรมในพื้นที่อำเภอเมือง ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบลเดียวกัน และระดับตำบลข้ามตำบล และมีประเด็นที่สนใจร่วมกัน คือ การเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อการลดต้นทุนการผลิตในการทำนาและการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เพื่อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มีตลาดรองรับที่แน่นอนและมีราคาสูงกว่าราคาข้าวทั่วไป จึงกลายเป็นเครือข่ายในเชิงประเด็นที่สนใจร่วม ที่มีรูปแบบสอดคล้องกับ เครือข่ายในเชิงวิชาชีพของสมาชิกกลุ่ม เพราะมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นจุดร่วมของเครือข่าย รวมทั้ง เครือข่ายเกษตรกร ผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ยังจัดอยู่ในประเภท เครือข่ายในเชิงระดับความเชื่อมโยง เพราะต้องมีการติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานที่เข้ามาเป็นเครือข่ายคณะทำงานตามโครงสร้างการดำเนินงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ปีการผลิต 2551/2552 เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในทิศทางเดียวกัน ระหว่างเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ กับ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาเป็นคณะทำงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งสอดคล้องกับ Scheuing: E berthed E. (อ้างถึงใน นฤมล นิราทร, 2543) ที่กล่าวว่า การรักษาพันธุกรรมระยะยาว การสร้างพันธุกรรมระยะเวลามีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับองค์ประกอบแรก เพราะการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอต้องการข้อมูลพันธุกรรมระยะยาวและเป็นธรรมชาติที่ว่าองค์กรเครือข่ายพันธุกรรมร่วมกัน มีความผูกพันกันในระยะยาวและได้รับประโยชน์ร่วมกันเท่านั้นที่จะอยู่ในสภาพที่จะสามารถแลกเปลี่ยนทรัพยากรตลอดจนร่วมกันทำงานและสร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครือข่ายการทำงาน

นอกจากนี้ รูปแบบการสื่อสารภายในเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ มี 2 แบบ ได้แก่ การสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network) ซึ่งเกิดกับ เกษตรกรแบบรายกลุ่ม เพราะว่า แกนนำของกลุ่มจะเป็นศูนย์กลางในการสื่อสารและเป็นผู้ประสานเชื่อมโยงข้อมูลกับสมาชิกภายในกลุ่ม และสมาชิกในกลุ่มก็จะเป็นผู้ส่งต่อข้อมูลไปยังสมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่ม รวมทั้ง การสื่อสารแบบทุกช่องทาง (All Channel Network) จะเป็นการสื่อสารในมวลงเกษตรกรด้วยกันเอง เพราะว่าเกษตรกรแต่ละคนต่างก็เคยมีประสบการณ์ในเรื่องของการทำนาและมีการติดต่อสื่อสารกันในมวลงเกษตรกรภายในพื้นที่อยู่เป็นประจำ อย่างเช่นในเรื่องของ การประสบภัยธรรมชาติในการทำนา ปัญหาเรื่องการรับจำนำข้าว และราคาที่สูงขึ้นของปุ๋ยเคมีที่ใช้ในการทำนา ต่อมาเมื่อทางจังหวัดสุรินทร์ก่อตั้งโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ขึ้นมา ประเด็นเรื่องการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จึงกลายเป็นประเด็นที่ทำให้เกษตรกรมีการติดต่อสื่อสารกันมากขึ้น สอดคล้องกับ ประภาพรรณ สุปรียาภรณ์ (2545 : 36) ที่กล่าวว่า การพึ่งพิงกัน

(Interdependence) เนื่องจากข้อจำกัดของสมาชิกในเครือข่าย ทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ สมาชิกของเครือข่ายจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตนเอง การทำเป้าหมายร่วมให้สำเร็จได้นั้นสมาชิกต่างจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การจะทำให้สมาชิกหรือหุ้นส่วนของเครือข่ายเชื่อมโยงเข้าหากันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้ทุกคนรู้สึกว่าการหากเอาใครคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล่มลงได้ ซึ่งการพึ่งพิงกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

จากการวิเคราะห์ เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยพบว่า เกษตรกรให้ความสำคัญต่อการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และการสมัครเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้ผู้บริโภคยอมรับว่าข้าวที่เกษตรกรผลิตได้นั้น เป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์แท้ 100 % เพราะมีการรับรองมาตรฐานตามเงื่อนไขของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ที่ทางโครงการฯ นำมาใช้รับรองมาตรฐาน นอกจากนี้ การสมัครเข้าร่วมโครงการฯ ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรเกิดการรวมกลุ่มขึ้นมาด้วย อย่างกรณีของ สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) เป็นองค์กรที่ต้องการสร้างภาพลักษณ์เรื่อง การตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และเหตุผลที่เกษตรกรมาสมัครเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ ก็เพื่อต้องการราคาที่สูงกว่าข้าวทั่วไป ดังนั้น การรวมกลุ่มที่เป็นทางการของเกษตรกรเพื่อจุดประสงค์นี้จึงเกิดขึ้น ภายใต้การกำกับดูแลของ สกต. และในส่วนของรูปแบบการสื่อสารที่พบในเครือข่าย มีทั้งการสื่อสารแบบวงล้อกับการสื่อสารแบบทุกช่องทางนั้น เนื่องจาก ภายในเครือข่ายมีเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์แบบรายกลุ่ม การติดต่อสื่อสารในเรื่องบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้าวหอมมะลิอินทรีย์ยังมีความจำเป็นที่จะต้องติดต่อผ่านแกนนำของกลุ่ม ทำให้เกิดการสื่อสารแบบวงล้อขึ้นมา แต่จากการสังเกตการณ์ในพื้นที่ พบว่า ถ้ามองข้ามเรื่องของแกนนำกลุ่มหรือสหกรณ์ที่เกษตรกรสังกัดอยู่ ก็จะพบว่า เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ มีการติดต่อสื่อสารกับเกษตรกรด้วยกันทั่วทั้งเครือข่าย เพราะในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ประชากรส่วนใหญ่ ก็คือ เกษตรกรที่ทำนาเป็นอาชีพหลักอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าใครจะเลือกปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ถ้าแยกเฉพาะในส่วนของเกษตรกรที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์นั้นก็ยังสามารถแบ่งออกไปได้อีกว่า ใครสมัครเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ และใครทำปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์แต่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งโดยรวมก็ไม่แตกต่างกันมากนัก เพียงแต่มีจุดประสงค์ในการปลูกข้าวที่ต่างกัน

2. เครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

เครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เกิดจากการประสานงานขอความร่วมมือให้หน่วยงานต่างๆ ของศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ เข้ามาเป็นคณะทำงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์อย่างเป็นทางการ และแต่ละหน่วยงานมาร่วมงานกันในลักษณะเฉพาะกิจที่ภารกิจประจำของแต่ละหน่วยงานนั้นสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากทางโครงการฯ สอดคล้องกับ ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 305) ที่กล่าวว่า เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยแต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตน การเชื่อมโยงเครือข่ายนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็นหรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน เครือข่ายความร่วมมือเป็นไปได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์กรและสถาบัน อาจมีขอบข่ายและขนาดตั้งแต่เล็กๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ

เครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบไปด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ 1.) กลุ่มแกนนำเครือข่าย คือ ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ ที่เป็นหน่วยงานเฉพาะกิจขึ้นตรงต่อผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อกำกับดูแลโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ และยังมีสำนักงานเกษตรจังหวัดสุรินทร์กับศูนย์วิจัยข้าวสุรินทร์ที่เข้ามาเป็นคณะทำงานฝ่ายที่ปรึกษาโครงการ ที่เป็นกลุ่มแกนนำของเครือข่าย 2.) กลุ่มสมาชิกเครือข่าย ที่เป็นหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ที่เข้ามาเป็นคณะทำงานฝ่ายต่างๆ ของโครงการ เพื่อให้ครอบคลุมกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของโครงการฯ 3.) กลุ่มพันธมิตร เป็นหน่วยงานที่ไม่ได้เป็นคณะทำงานของโครงการฯ แต่มีภารกิจประจำของหน่วยงานสอดคล้องกับทิศทางการดำเนินงานของโครงการฯ สอดคล้องกับ ผกามาศ ธนพัฒน์พงศ์ (2545) ที่พบว่า ลักษณะเครือข่ายของชมรมสีอมวลชนเกษตรแห่งประเทศไทย มีองค์ประกอบของเครือข่าย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแกนนำ กลุ่มสมาชิก และกลุ่มพันธมิตร ซึ่งองค์กรทั้ง 3 กลุ่มนี้จะมีการติดต่อเชื่อมโยงกันอยู่เสมอ

สำหรับเครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เป็นเครือข่ายคณะทำงานที่เป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วยหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ที่มีภารกิจประจำสอดคล้องกับการดูแลกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ รวมทั้งหน่วยงานส่วนใหญ่ในเครือข่ายจะเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ มีความประสงค์ที่อยากจะให้หน่วยงานต่างๆ เหล่านี้เข้ามาร่วมเป็นคณะทำงาน เพื่อการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ปีการผลิต 2551/2552 มีประสิทธิภาพ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง ซึ่งจะส่งผลให้การผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ตามเงื่อนไขของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) มีความเป็นไปได้สูง รวมทั้งการทำตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่จะช่วยให้เกษตรกรนั้นมีจุดมุ่งหมายในการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ต่อไป เพราะต่อไปข้าวหอมมะลิอินทรีย์ก็จะเป็นที่รู้จักในหมู่ผู้บริโภคมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การที่ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ ประสานขอความร่วมมือไปยังหน่วยงานต่างๆ โดยผ่านช่องทางที่เป็นหนังสือราชการ เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ เข้าร่วมเป็นคณะทำงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กลายเป็นเครือข่ายคณะทำงานที่เป็นทางการนั้น แสดงให้เห็นถึงการเปิดกว้างของหน่วยงานที่พร้อมจะดำเนินการเรื่องเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่เป็นผลผลิตนำร่องของโครงการฯ และความพร้อมที่จะดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เป็นหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และภาคประชาชนซึ่งก็คือ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพื่อนำไปสู่การลดข้อจำกัดของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ที่เป็นอุปสรรคในการดำเนิน รวมทั้งกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรที่มาเข้าร่วมโครงการฯ สามารถขยายตลาดไปสู่กลุ่มผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ รวมทั้ง การส่งเสริมผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์นี้ ก็จะเป็นการกลับคืนความสมบูรณ์ของธรรมชาติในท้องถิ่น ตามกระแสการลดภาวะโลกร้อนในตอนนี

ผู้วิจัยเกิดข้อค้นพบที่ว่า โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ มีลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบ “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” (Corporate Social Responsibility) ในลักษณะเป็นองค์กรร่วมที่เริ่มจากภาคเกษตรกรรม โดยมีข้าวหอมมะลิอินทรีย์ จากจังหวัดสุรินทร์ เป็นสัญลักษณ์สื่อสารกับกลุ่มผู้บริโภคภายนอกจังหวัด ว่า “ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ผลิตขึ้นมานั้น เป็นข้าวที่ผลิตอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม” เพราะไม่มีสารเคมีเข้ามาเกี่ยวข้องในการผลิต ซึ่งก็รวมถึงเรื่องสุขภาพที่ผู้บริโภคจะได้รับ ถ้าซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ไปรับประทาน ถือว่าเป็นการสร้างห่วงโซ่อาหารที่ใช้กระบวนการธรรมชาติที่ผลิตโดยมนุษย์ คือ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และเมื่อจำนวนผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น แนวโน้มที่เกษตรกรจะเลิกใช้สารเคมีและหันมาผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ก็มีสูงตามไปด้วย สอดคล้องกับ ชนวน รัตนะวราหะ (2545 : 3) ได้ให้คำจำกัดความของเกษตรอินทรีย์ คือ การเกษตรที่สร้างสรรคิให้เกิดระบบนิเวศการเกษตรที่ยั่งยืน ผลผลิตความปลอดภัยต่อผู้บริโภค มีการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยใช้หลักการสร้าง

ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบการเกษตรให้เกิดการผสมผสานเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เน้นการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น เศษเหลือของพืชใช้เป็นอาหารสัตว์และปลา มูลและซากสัตว์และปลาใช้เป็นปุ๋ยของพืชและเป็นอาหารของจุลินทรีย์ที่ช่วยปรับปรุงดิน พืชตระกูลถั่วช่วยตรึงไนโตรเจนในอากาศให้เป็นไนโตรเจนในรูปของอาหารพืช

ประเภทของเครือข่ายคณะกรรมการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ มีอยู่ 2 รูปแบบ ได้แก่

1.) เครือข่ายในเชิงประเด็นที่สนใจร่วม คือ ประเด็นหลักด้านแผนยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ของจังหวัดสุรินทร์ โดยมี โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ และข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นแนวทางในการขับเคลื่อน สอดคล้องกับ ประภาพรรณ สุปรียาภรณ์ (2545 : 36) ที่กล่าวว่า วิสัยทัศน์ร่วม เป็นการมองเห็นภาพของจุดมุ่งหมายในอนาคต ร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้ เข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายร่วมกันทำให้กระบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยลดความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองหรือความคิดเห็นที่แตกต่างลงไปได้ ในทางตรงกันข้าม เมื่อใดที่วิสัยทัศน์หรือเป้าหมายส่วนตัวขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมการปฏิบัติของสมาชิกก็จะเริ่มแตกต่างจากสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าวิสัยทัศน์ร่วมจะเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้างให้เกิดขึ้น แต่ก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ และสมาชิกของเครือข่ายก็ควรมีวิสัยทัศน์ย่อยส่วนตัวที่สอดคล้องไปด้วยกันกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แม้ว่าอาจจะไม่ได้ซึ้นอย่างแนบสนิทกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แต่อย่างน้อยก็ควรสอดรับไปในทางเดียวกัน

2.) เครือข่ายในเชิงลักษณะภาคีที่ร่วมในเครือข่าย เป็นลักษณะภาคีเครือข่ายในแนวตั้งที่เป็นทางการ เพราะเป็นการรวมกลุ่มระหว่างหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน โดยมีช่องทางการสื่อสารผ่านหนังสือราชการในการประสานขอความร่วมมือจากศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ สอดคล้องกับ เมตตา กฤตวิทย์ และคณะ (2530) ที่กล่าวว่า เครือข่ายการสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Network) หรือเครือข่ายการสื่อสารที่ได้ถูกกำหนดไว้ (Prescribed Communication Network) เป็นประเภทของการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์ในเครือข่ายที่ได้มีการวางแผนอย่างแน่นอน ดังนั้น เครือข่ายเหล่านี้มีโครงสร้างที่มีแบบแผน บทบาทและสถานภาพของสมาชิกจึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาอย่างมาก ชีวิตในสังคมส่วนใหญ่ทุกวันนี้ต้องการวางรูปแบบเครือข่ายการสื่อสารแทบทั้งสิ้น

รูปแบบการสื่อสารภายใน เครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ โดยดูจากทิศทางการไหลของข้อมูล (Information flow) ที่เกิดขึ้นในภายในเครือข่าย มี 2 รูปแบบ ได้แก่

1.) การสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network) โดยมีศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เป็นศูนย์กลางในการสื่อสาร เนื่องจากแต่ละหน่วยงานที่เข้ามาเป็นเครือข่าย คณะทำงาน ต่างก็ต้องรับผิดชอบงานประจำที่อยู่นอกเหนืองานด้านเกษตรอินทรีย์ และศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ก็เป็นหน่วยงานเฉพาะกิจที่ดูแลโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ มาตั้งแต่ก่อตั้งโครงการฯ จึงเป็นหน่วยงานที่เหมาะสมที่สุดในการเป็นศูนย์กลาง ข้อมูล และทำการส่งต่อข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการฯ ไปยังหน่วยงาน ที่เป็นสมาชิกและพันธมิตรของเครือข่าย

2.) การสื่อสารแบบลูกโซ่ (Chain Network) เนื่องจาก สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) มีบทบาทในเชิงการสื่อสารเป็นผู้ปลิวเวก (Isolate rote) ที่ติดต่อสื่อสารกับศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์และสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) แค่อสองหน่วยงานนี้เท่านั้นในเครือข่าย เพราะภารกิจของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) คือ หน่วยงานรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ให้กับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ และสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) เท่านั้น จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานอื่นที่อยู่ในเครือข่าย นอกจากนี้ ยังมีสำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์ ที่มีบทบาทเชิงการสื่อสารเป็นล่าม (Liaison) อยู่ตรงกลางระหว่างโครงการฯ กับผู้ประกอบการที่รับซื้อข้าวหอมมะลินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ นั่นก็คือ สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) เพราะสำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์ มีหน้าที่ในการจัดหาตลาดซื้อขายล่วงหน้าข้าวหอมมะลินทรีย์ให้กับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อรองรับกับผลผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ปีการผลิต 2551/2552 รวมทั้งเกษตรกรมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอน และได้ราคาสูงกว่าราคาข้าวทั่วไป รวมทั้ง สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) ก็ยังมีบทบาทในเชิงการสื่อสารเป็นคั่นขอบข่าย (Boundary spanning) ในการเชื่อมกับผู้ประกอบการภายนอกจังหวัดสุรินทร์ ในการทำตลาดข้าวหอมมะลินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ นำไปสู่การขยายตัวของกลุ่มผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ในอนาคต

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า รูปแบบการสื่อสารภายในเครือข่ายคณะทำงานโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ยังแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือในด้านต่างๆ เช่น การร่วมประชุม การแบ่งหน้าที่การทำงาน การสนับสนุนกิจกรรม โดยมีจุดร่วมการส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์

อย่างถูกต้องตามกระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้กับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ที่มาเข้าร่วมโครงการฯ ซึ่งรูปแบบความร่วมมือที่เกิดขึ้นระหว่างหน่วยงานภายในเครือข่ายสามารถจัดประเภทเครือข่ายในรูปแบบอื่นๆ ได้ สอดคล้องกับ สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1.) **เครือข่ายความคิด** เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้ หรือเทคนิคต่างๆ เครือข่ายเหล่านี้เป็นแหล่งผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่ความคิดของตนและได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับคนอื่นๆ ทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้น เครือข่ายความคิดมักเน้นเครือข่ายของกลุ่มคนที่อยู่บนสภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างถิ่นกันได้รวมตัวกัน สร้างเครือข่ายขึ้นเพื่อจะได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน 2.) **เครือข่ายกิจกรรม** เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกของเครือข่ายอาจเป็นเครือญาติกัน หรือมีสายสัมพันธ์เป็นครูและลูกศิษย์กันหรืออาจร่วมอยู่ในกลุ่มกิจกรรมเดียวกัน ผู้นำชุมชนอาจจะมีเครือข่ายกิจกรรมโดยเฉพาะอยู่ในชุมชนตนเอง สมาชิกของเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือร่วมมือกันยังผลให้งานพัฒนาของผู้นำประสบความสำเร็จ แต่ก็มีผู้นำบางท่านที่มีบารมี สามารถระดมความร่วมมือ การทำกิจกรรมระหว่างหมู่บ้านทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างหมู่บ้านได้ 3.) **เครือข่ายสนับสนุนทุนกิจกรรมพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชุมชน** นอกจากจะมีความคิดในการวิเคราะห์ทางออกในการแก้ปัญหา มีการทำกิจกรรมแก้ปัญหาแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมาก คือ จะต้อง มีทุน ที่มาของทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมพัฒนาอาจมาจากการระดมทุนภายในหมู่บ้านโดยการระดม ทุนจากสมาชิก หรืออาจเป็นทุนที่มาจากภายนอก เช่น การบริจาคหรือการช่วยเหลือจากแหล่งทุน ภายนอก

อภิปรายผลการวิจัยข้อที่ 2 : กระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน

ผู้วิจัยแบ่งการอภิปรายผล กระบวนการสื่อสาร ออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ องค์ประกอบของการสื่อสารและรูปแบบของการสื่อสาร ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประเด็นที่ 1 : องค์ประกอบของการสื่อสาร

1. **ผู้ส่งสาร** ในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ประกอบด้วย

หน่วยงานหลายๆ ฝ่าย ทั้ง หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน พันธมิตรของโครงการฯ และภาคประชาชน (เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์) สอดคล้องกับ พัทณี เหยจรรยา และคณะ (2541) กล่าวว่า ผู้ส่งสาร คือบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้ริเริ่ม เริ่มต้นส่งสารไปยังอีกบุคคลหนึ่ง หรือเป็นผู้ทำหน้าที่ส่งสารผ่านทางช่องทางไปยังผู้รับสาร ดังนั้น ผู้ส่งสารจึงมีบทบาทในการชี้แนะว่า พฤติกรรมการสื่อสารในสถานการณ์หนึ่งๆ นั้น จะเป็นไปในรูปแบบใดและมีผลอย่างไร

ทั้งนี้ผู้ส่งสารและผู้รับสารอาจเป็นคนเดียวกัน โดยทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารและผู้รับสารในการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสื่อสารที่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างมีส่วนร่วมในเรื่องการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ซึ่งผู้ส่งสารและผู้รับสารจะทำหน้าที่สลับกันไปมา สอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ผู้ใช้สาร ต้องขยายแนวคิดของผู้รับสารให้ตระหนักถึงสิทธิที่ตนพึงรู้ (Right to Know / Right to be Inform) สิทธิในการบอกเล่าข้อมูลข่าวสารของตนเองต่อสาธารณะ (Right to Inform) และสร้างหลักประกันในการมีส่วนร่วมของผู้รับสาร รวมทั้งการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารจะต้องมีการสำรวจว่า มีช่องทางอะไรบ้างที่จะทำให้ประชาชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึง

2. สาร ซึ่งเป็นประเด็นเนื้อหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ในการถ่ายทอดข้อมูลในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ สอดคล้องกับ David K. Berlo (อ้างถึงใน ชัชวีร์ นฤทุม, 2532 : 37 – 40) กล่าวว่า ผลผลิตของผู้ส่งสาร ที่ถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก ความต้องการ ข่าวสาร และวัตถุประสงค์ของตนที่ปรากฏออกมาเป็นรูปของรหัส เช่น เมื่อเราพูด สารก็คือถ้อยคำที่เราพูด เมื่อเราเขียน สารก็คือตัวหนังสือที่เราเขียนเป็นคำ เป็นประโยค เมื่อเราแสดงกิริยาท่าทาง สารก็ปรากฏอยู่ในกิริยาที่เราแสดงออกมา เมื่อเราอ่านหนังสือพิมพ์ สารก็คือข่าว ข้อความ และภาพที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์

ทั้งนี้ สารหรือประเด็นการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน มีทั้งหมด 5 ประเด็น ได้แก่ 1.) ประเด็นด้านการประชาสัมพันธ์โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ 2.) ประเด็นด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ 3.) ประเด็นด้านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ 4.) ประเด็นด้านการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ 5.) ประเด็นการติดตามประเมินผลโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งประเด็นการสื่อสารต่างๆ เหล่านี้ ไม่สอดคล้องกับ วัชรา

บุรีศรี (2551) ซึ่งศึกษาเรื่อง กระบวนการและเครือข่ายการสื่อสารการจัดการสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อุทยานแห่งชาติตะรุเตาและพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว มีประเด็นในการสื่อสาร 4 ประเด็น ได้แก่ 1.) ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 2.) ด้านการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยว 3.) ด้านการบริการนักท่องเที่ยว 4.) ด้านกฎระเบียบ รวมทั้งยังไม่สอดคล้องกับ ผกามาศ ธนพัฒน์พงศ์ (2545) ซึ่งศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารเพื่อการพัฒนาการเกษตรของชมรมสื่อมวลชนเกษตรแห่งประเทศไทย มีประเด็นการสื่อสาร 7 ประเด็น ได้แก่ 1.) การจัดกิจกรรมออกค่าย ทวีร์เกษตร 2.) สถานการณ์การเกษตรของประเทศไทย 3.) การแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชมรม 4.) การประสานข้อมูลและแบ่งปันข้อมูล 5.) ความเคลื่อนไหวต่างๆ ของชมรม 6.) ประเด็นทั่วไป 7.) ประเด็นเรื่องส่วนตัว ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า เป็นการศึกษาในเรื่องที่แตกต่างกัน ประเด็นการสื่อสารจึงต่างกันไปด้วย

3. สื่อหรือช่องทางการสื่อสาร ในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน สื่อที่เป็นช่องทางในการสื่อสาร ได้แก่ หนังสือราชการ สื่อบุคคล และสื่อเฉพาะกิจที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ สอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ (2549) กล่าวว่า การเปิดเสรีคำว่าสื่อ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารนั้น มิได้หมายความว่า แต่เฉพาะ สื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ เท่านั้น หากแต่คำว่าสื่อนั้น มีมากมายหลายประเภท เช่น

- สื่อบุคคล เช่น พระพยอม ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ฯลฯ
- สื่อพื้นบ้าน/สื่อประเพณี ที่มีอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย และหมายรวมถึงแต่สื่อการแสดงไปจนถึงบรรดาประเพณีพิธีกรรมต่างๆ
- สื่อเฉพาะกิจ/สื่อเฉพาะกาล/สื่อเฉพาะกลุ่ม อันหมายถึง สื่อที่มีลักษณะเฉพาะๆ ในแง่มุมใดมุมหนึ่ง เช่น หอกระจายข่าวเป็นสื่อเฉพาะกิจของชุมชน ป้ายโปสเตอร์โฆษณาเป็นสื่อเฉพาะกาลเวลาหนึ่งๆ
- สื่อวัตถุ/สื่อสถานที่ ในพุทธศาสนามีการใช้สื่อวัตถุและสื่อสถานที่อย่างมาก เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร สระน้ำ ฯลฯ

สื่อบุคคล เป็นสื่อที่มีบทบาทและความถี่การใช้มากที่สุด ในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ซึ่งก็ได้แก่ เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ เจ้าหน้าที่จาก สกต. และหมอดินอาสาของหน่วยงานที่เป็นพันธมิตร รวมทั้งตัวเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ด้วย

โดยสื่อบุคคลจะมีบทบาทในการติดต่อสื่อสารกันโดยตรง ด้วยการพบปะพูดคุย โดยวิธีการ "บอกต่อ" หรือร่วมกิจกรรมต่างๆ ทำให้การสื่อสารเข้าถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลินิทรียได้โดยตรง สามารถเกิดความเข้าใจกันหรือมีการปฏิสัมพันธ์ได้ต่อกันโดยตรงทันขณะทำการสื่อสาร สื่อบุคคล จึงเป็นตัวบุคคลที่นำพาข้อมูลข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง โดยอาศัยการสื่อสารระหว่างบุคคล ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยการติดต่อสื่อสารจะเป็นลักษณะตัวต่อตัวระหว่างบุคคล 2 คนหรือมากกว่า 2 คนขึ้นไป สอดคล้องกับ Rosengren (2000) ที่กล่าวว่า แต่ละบุคคลในฐานะส่วนย่อยหนึ่งของสังคม ซึ่งมีการสื่อสารเข้าไปเกี่ยวข้อง บุคคลจึงเข้าเป็นตัวกลางแทรกอยู่ในทุกสถานการณ์ทางการสื่อสาร ส่งผลให้บุคคลมีสถานภาพเป็น "สื่อ" ประเภทหนึ่ง หรือที่เรียกว่า "สื่อบุคคล" (Personal media / Interpersonal communication media) ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นตัวกลางเชื่อมโยงบุคคลหนึ่งให้รู้จักกับบุคคลอื่น หรือในฐานะเป็นพาหนะในการถ่ายทอดสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร หรือในฐานะเป็นพื้นที่ในการสร้างความหมายร่วมกัน (Shared meaning) ระหว่างผู้เข้ารหัสและผู้ถอดรหัส สามารถวิเคราะห์ถึงลักษณะเฉพาะของ "สื่อบุคคล" ได้ว่า ในสถานการณ์การสื่อสารที่มีสื่อบุคคลเป็นสื่อกลางนั้น สามารถเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนระหว่างกันและกันได้ทันที เนื่องจากกระบวนการสื่อสารนี้เป็นไปในรูปแบบของการเห็นหน้าเห็นตากัน และเกิดการสลับบทบาทระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารเป็นระยะๆ ซึ่งเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลในลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory communication) และการสื่อสารระหว่างบุคคลที่ผ่านสื่อบุคคลซึ่งได้เห็นหน้าค่าตากันนี้ ส่งผลให้เกิดความรู้สึกใกล้ชิด และพึ่งพาอาศัยกันระหว่างปัจเจกบุคคล ก่อให้เกิดความรู้สึก "ไว้วางใจ" ในท้ายที่สุด จึงกล่าวได้ว่า "สื่อบุคคล" เป็นสื่อที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสื่ออื่นๆ ตรงที่เป็น "สื่อที่เกิดขึ้นบนปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้ากัน" รวมทั้งยังสอดคล้องกับ ประมวศตะเวทิน (2546: 35) ที่กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารที่มีบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป หรือเป็นกลุ่มย่อยที่มีลักษณะการสื่อสารแบบตัวต่อตัว (person to person) โดยผู้ทำหน้าที่สื่อสารจะเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร สามารถติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง (direct) สามารถสลับเปลี่ยนสถานภาพของการเป็นผู้ส่งสารและผู้รับสารร่วมกันในระหว่างทำ การสื่อสาร กล่าวคือ ขณะที่บุคคลหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร บุคคลอื่นๆ ในกลุ่มจะทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร โดยการสื่อสารประเภทนี้จะมียุทธศาสตร์ประกอบของการสื่อสารอยู่ครบถ้วน คือ ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) ช่องทาง (Channel) ผู้รับสาร (Receiver) ผล (Effect) และปฏิกิริยาตอบสนอง (Feedback) ดังนั้น การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเกิดขึ้นได้ในกรณีคน 2 คน เช่น การพูดคุยระหว่างคน 2 คน การเขียนจดหมายถึงกัน การใช้โทรศัพท์ เป็นต้น ในทำนองเดียวกันการสื่อสารระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นได้ในกรณีของกลุ่มย่อย (small group) ซึ่งมีมากกว่า 2 คนขึ้นไปรวมตัวกัน

ในลักษณะที่สามารถติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง เช่น การประชุมกลุ่มย่อย การเรียนในชั้นเรียน เป็นต้น

จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย พบว่า กลุ่มเป้าหมายของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ คือ เกษตรกร การที่จะเข้าถึงตัวเกษตรกรได้ สื่อหรือช่องทางที่ดีที่สุด คือ สื่อบุคคล เพราะด้วยบริบทแวดล้อมตัวเกษตรกร คือ ทุ่งนาและหมู่บ้านในชนบท การจะใช้สื่ออื่นๆ เช่น สื่อมวลชน สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออินเทอร์เน็ต อาจจะทำให้เข้าถึงตัวเกษตรกรยากกว่าการใช้สื่อบุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ เจ้าหน้าที่ สกต. และหมอดินอาสา ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ที่มีความใกล้ชิดกับเกษตรกรในพื้นที่มากที่สุด ที่จะทราบถึงปัญหาและความต้องการของเกษตรกร และด้วยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ที่มีความเป็นชนบทแวดล้อมด้วยทุ่งนา การจะนำสื่ออื่นๆ ที่ไม่ใช่สื่อบุคคลมาใช้ในการสื่อสาร อาจจะทำให้เป็นอุปสรรคในการสื่อสารก็เป็นได้

สื่อเฉพาะกิจ เป็นสื่อมีความสำคัญในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนด้วยเช่นกัน เนื่องจาก การสื่อสารในประเด็นด้านการอบรมและส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์และประเด็นด้านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ สื่อเฉพาะกิจถือว่ามีบทบาทมากในการสื่อสารสองประเด็นนี้ เพราะเป็นการสร้างความเข้าใจในเรื่องการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เป็นเงื่อนไขของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ผู้เกษตรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ สื่อเฉพาะกิจในประเด็นนี้ได้แก่ กิจกรรมในการอบรมและส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์, ป้ายประกาศการเปิดจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์, การสุ่มตรวจและการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) โดยเป็นการใช้สื่อที่เฉพาะเจาะจงในแต่ละประเด็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ สอดคล้องกับ เกศินี จุฑาวิจิตร (2540) ได้กล่าวว่า สื่อเฉพาะกิจ หมายถึง สิ่งที่ถูกผลิตขึ้นมาโดยมีเนื้อหาสาระที่เฉพาะเจาะจง และมีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่ผู้รับสารเฉพาะกลุ่ม รวมทั้งยังสอดคล้องกับ สมควร กวียะ (อ้างถึงใน สิทธิศร มงคลชาติ, 2544) ได้ให้คำจำกัดความของสื่อเฉพาะกิจไว้ คือ สื่อที่สร้างขึ้น หรือซื้อ หรือเช่า โดยองค์กรใดองค์กรหนึ่งของสื่อมวลชน แต่ได้พัฒนาเนื้อหา มาเพื่อใช้ประโยชน์เป็นเรื่องๆ ไป ฉะนั้นสื่อเฉพาะกิจทั่วไปมีกลุ่มประชาชนเป้าหมายที่แน่นอนมีการส่งเนื้อหาต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์กับประชาชนเฉพาะกลุ่มนั้นๆ การผลิตไม่ยุ่งยาก การนำเสนอเนื้อหาเป็นไปอย่างง่าย

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า สื่อเฉพาะกิจ เป็นสื่อที่ใช้ให้สอดคล้องกับประเด็นการสื่อสาร เนื่องจาก เนื้อหาของการสื่อสาร ซึ่งได้แก่ รายละเอียดในป้ายประกาศ กิจกรรมและการดำเนินงาน ต่างๆ มีลักษณะที่เฉพาะเจาะจง จะสามารถเป็นช่องทางการสื่อสารได้ดีกว่าสื่ออื่นๆ ตัวอย่างเช่น ป้ายประกาศการเปิดจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์ เป็นสื่อเฉพาะกิจที่ช่วยให้เกษตรกรในพื้นที่ได้ทราบถึงช่วงเวลาในการเปิดจำหน่าย ราคาที่เปิดจำหน่าย และเป็นสื่อที่ง่ายต่อการเข้าถึงเกษตรกรในพื้นที่ด้วย จากการสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่อำเภอเมือง พบว่า เกษตรกรจะรู้จักที่ตั้งของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์ ซึ่งทุกครั้งที่ซื้อเมล็ดพันธุ์ก็จะเดินทางไปที่นั่นและทราบราคาขายเมล็ดพันธุ์ที่ป้ายประกาศ ส่วนช่วงเวลาที่เปิดขาย เกษตรกรจะรู้กันเอง เพราะเกษตรกรในพื้นที่อำเภอเมืองจะทำนาปี ดังนั้นช่วงเวลาที่เกษตรกรซื้อเมล็ดพันธุ์จะเป็นช่วงก่อนหว่านข้าว คือ ช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม ของทุกๆ ปี

หนังสือราชการ ที่เป็นช่องทางในการสื่อสารบางประเด็นในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนนั้น ส่วนใหญ่จะใช้ในการสื่อสารที่เป็นทางการ โดยเฉพาะการสื่อสารระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งใบสมัครเข้าร่วมโครงการฯ ของเกษตรกรด้วย เนื่องจาก หนังสือราชการ มีการบันทึกรายละเอียดที่ใช้ในการสื่อสารที่เป็นทางการและทำให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร

4. ผู้รับสาร ในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ประกอบด้วยหน่วยงานหลายๆ ฝ่าย ทั้ง หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน พันธมิตรของโครงการฯ และภาคประชาชน (เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์) สอดคล้องกับ ปรมะ สตะเวทิน (2538) กล่าวว่า ผู้รับสารอาจเป็นคณาฯ หนึ่ง คนกลุ่มหนึ่ง หรือเป็นองค์กรก็ได้ ซึ่งหากผู้รับสารเข้าใจสารของผู้ส่งสาร การสื่อสารก็ประสบความสำเร็จ การที่ผู้รับสารได้ตีความขึ้นอยู่กับปัจจัยในตัวของผู้รับสาร อันได้แก่ ทักษะในการสื่อสาร ทศนคติความรู้ ระดับสังคมและวัฒนธรรม

ทั้งนี้ ผู้รับสาร คือ บุคคลที่เป็นผู้ส่งสารในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนนั้น เนื่องจาก การสื่อสารในประเด็นต่างๆ 5 ประเด็น ได้แก่ 1.) ประเด็นด้านการประชาสัมพันธ์โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ 2.) ประเด็นด้านการส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ 3.) ประเด็นด้านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ 4.) ประเด็นด้านการตลาด

ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ 5.) ประเด็นด้านการติดตามประเมินผลโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ส่วนใหญ่จะเป็นการสื่อสารสองทาง ผู้รับสารจะต้องมีความเข้าใจในแต่ละประเด็นที่ทำการสื่อสาร และเปลี่ยนเป็นผู้ส่งสารทำการสื่อสารกลับไปคืน

ประเด็นที่ 2 : รูปแบบของการสื่อสาร

ในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน มีรูปแบบการสื่อสารต่างๆ ประกอบด้วย การสื่อสารทางเดียว การสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ การสื่อสารสองทางอย่างไม่เป็นทางการ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการสื่อสารกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับอีกหลายงานวิจัย ดังนี้

การสื่อสารทางเดียว เป็นการสื่อสารของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุรินทร์ที่ต้องการแจ้งให้เกษตรกรในพื้นที่ รวมทั้งเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ทราบถึงราคาและช่วงเวลาในการเปิดจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ โดยใช้ป้ายประกาศเป็นสื่อเฉพาะกิจในการสื่อสาร เช่นเดียวกับ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารทางเดียว (One way Communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดสารไปยังผู้รับสารแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อสงสัยหรือแสดงความคิดเห็นจึงไม่มีกิริยาตอบสนองจากผู้รับสาร การสื่อสารมีน้อยหรือไม่มีเลย โดยทั่วไปการสื่อสารในลักษณะนี้จะเป็นไปในรูปของนโยบาย แผนงาน คำสั่งต่าง ๆ ของผู้บริหาร หรือผู้นำ และมักจะเกิดขึ้นกับการสื่อสารมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

การสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์, การรับสมัครเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ, การอบรมและส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์, การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และการลงนามในบันทึกความร่วมมือการซื้อขายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ในโครงการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ และยังเกี่ยวข้องกับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนหลายๆหน่วยงาน รวมทั้งเกษตรกรที่มาเข้าร่วมโครงการฯ ซึ่งเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารในการสื่อสารเรื่องต่างๆ เหล่านี้ ดังนั้นการสื่อสารสองทางอย่างเป็นทางการจึงเป็นการสื่อสารที่สร้างความเข้าใจร่วมกันได้ดีที่สุด เช่นเดียวกับแนวคิด การสื่อสารสองทาง (Two way Communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารส่งข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสารทางหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันเมื่อผู้รับสารได้รับข้อมูล

แล้วก็ส่งข้อมูลข่าวสารตอบกลับมายังผู้ส่งสารด้วยอีกทางหนึ่ง จึงเป็นการสื่อสารที่ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารต่างก็สามารถรับและข่าวสารซึ่งกันและกัน มีการเปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อข้องใจหรือข้อสงสัยต่าง ๆ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการโต้ตอบกัน ทำให้ผู้รับสารและผู้ส่งสารมีความเสมอภาคกันในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานไปได้ด้วยดี รวมทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิด การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Communication) หมายถึง การติดต่อสื่อสารที่คำนึงถึงบทบาทหน้าที่ และตำแหน่งระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ซึ่งเป็นการสื่อสารที่มีระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ชัดเจน อาจจะเป็นการสื่อสารที่ใช้ลายลักษณ์อักษร หรือไม่ใช้ลายลักษณ์อักษรก็ได้

การสื่อสารสองทางอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ การตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และการติดตามประเมินผลโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นการสื่อสารผ่านสื่อบุคคล ได้แก่ เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ เจ้าหน้าที่จาก สกต. และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โดยเป็นการพูดคุยชี้แจงในประเด็นต่างๆ เหล่านี้ เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรไปขายข้าวในแหล่งที่รับซื้อในราคาที่สูงกว่าข้าวทั่วไป และพูดคุยกับเกษตรกรที่มาเข้าร่วมโครงการฯ ถึงปัญหาของโครงการฯ ที่เกิดขึ้นกับภาคเกษตรกร เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปรับปรุงในปีการผลิตต่อไป สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับ การสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ (Informal Communication) หมายถึง การติดต่อสื่อสารโดยไม่พิจารณาถึงตำแหน่งหน้าที่ และมีได้ดำเนินไปตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ แต่เป็นการสื่อสาร ที่เกิดขึ้นจากความสนิทสนมคุ้นเคย และจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในทางส่วนตัวมากกว่า การติดต่อสื่อสารในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการสื่อสารโดยใช้คำพูด ได้แก่ การพบปะพูดคุยสนทนากัน

นอกจากนี้ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการสื่อสารกลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นการอบรมและส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เนื่องจาก มีการสาธิตจากเจ้าหน้าที่ที่เป็นวิทยากรอบรม และการร่วมปฏิบัติของเกษตรกรผ่านสื่อเฉพาะกิจตามแต่จุดประสงค์ของกิจกรรมนั้น สอดคล้องกับ จุมพล รอดคำดี (2542) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมทุกระดับในกระบวนการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนการสื่อสารภายในชุมชน ตั้งแต่เริ่มคิดไปจนกระทั่งการผลิต การจัดการ ตลอดจนการใช้สื่อ คนในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมหรือมีโอกาสเข้าร่วมทุกขั้นตอน รวมทั้งยังสอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) ที่กล่าวว่าประเภทของช่องทาง/สื่อ โดยหลักการทั่วไปแล้วสื่อขนาดเล็ก เช่น สื่อเฉพาะกิจ จะเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมได้มากกว่า สื่อมวลชน สื่อที่ชาวบ้านคุ้นเคย เช่น สื่อประเพณีก็จะเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านเข้าร่วมได้ง่ายกว่าสื่อ

สมัยใหม่ที่แปลกหน้า แต่สื่อสมัยใหม่หรือสื่อขนาดใหญ่ เช่น สื่อมวลชน ก็ยังมีโอกาส เพียงแต่ คำนึงถึงความยากง่ายในการเข้าร่วมของสื่อประเภทต่างๆ และการค้นคิดสร้างสรรค์กิจกรรมและ ช่องทางแบบใหม่ที่จะอำนวยความสะดวกในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน

จากรูปแบบการสื่อสารที่เกิดขึ้นในกระบวนการสื่อสารระหว่างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูก ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ กับหน่วยงานราชการและองค์กร เอกชนนั้น มีหลายรูปแบบ เนื่องจากมีผู้รับสารและผู้รับสารที่มีความหลากหลาย ทั้งที่เป็น หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน หน่วยงานที่เป็นพันธมิตรโครงการฯ และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอม มะลิอินทรีย์ รวมทั้งประเด็นในการสื่อสารมีลักษณะเฉพาะเจาะจงในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ส่งผลให้ สื่อหรือช่องทางในการสื่อสารถูกใช้ในลักษณะที่ เฉพาะเจาะจงตามประเด็นการสื่อสารไปด้วย เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของการสื่อสารในประเด็น ต่างๆ

อภิปรายผลการวิจัยข้อที่ 3 : ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่าย เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

1. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

1.1 ปัจจัยด้านโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่

- **ผู้บริหาร นโยบาย และโครงสร้างการดำเนินงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์**

ผู้บริหารและนโยบายของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ หรือคณะทำงานฝ่ายที่ ปรึกษาโครงการ ซึ่งประกอบไปด้วย ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้อำนวยการศูนย์ปฏิบัติการ เกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ ที่เป็นผู้กำหนดนโยบายเพื่อมาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรผู้ปลูก ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โดยมีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรจังหวัดสุรินทร์และศูนย์วิจัยข้าวสุรินทร์ เป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในพื้นที่และทราบถึงปัญหา ที่เกิดขึ้นกับเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นอย่างดี ส่งผลให้นโยบายที่กำหนด ออกมานั้นสอดคล้องกับการแก้ปัญหาและความต้องการของเกษตรกรเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอม มะลิอินทรีย์ ซึ่งสอดคล้องกับ วีระศักดิ์ เครือเทพ (2550) ที่กล่าวว่า ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่น (Mayor / City administration) เป็นผู้นำที่มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหา สาธารณะที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น มีกลไกปฏิบัติงานและทรัพยากรที่มีความพร้อมในระดับหนึ่ง สำหรับการจัดการปัญหาดังกล่าว ผู้นำเหล่านี้อาจเริ่มต้นแนวคิดการสร้างเครือข่ายการทำงานโดย พิจารณาถึงขอบเขตหน้าที่รับผิดชอบเปรียบเทียบกับความพร้อมในเชิงองค์กรและทรัพยากร หรือ อาจได้รับแนวคิดหรือประสบการณ์จากชุมชนภายนอกที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหา สาธารณะผ่านเครือข่าย

รวมทั้งโครงสร้างการดำเนินงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ที่เป็นรูปแบบ เครือข่ายคณะทำงานที่เป็นทางการ โดยมีศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์เป็น หน่วยงานที่ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่มีภารกิจประจำเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ เข้ามาเป็น เครือข่ายคณะทำงานที่ครอบคลุมทุกกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ซึ่งสอดคล้องกับ นนทญา หงส์รัตน์ (2550) ที่กล่าวว่า โรงเรียนชาวนาต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนและ บริบทต่าง ๆ ของในชุมชน เพื่อเป็นการกระตุ้นและสร้างความมั่นใจให้แก่เกษตรกรในการเข้ามามี ส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชาวนานี้ โดยอาศัยความร่วมมือจากองค์กรท้องถิ่น นั่นคือ องค์การ บริหารส่วนตำบล ในการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณและเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิด กับ ชาวบ้านในท้องถิ่นอยู่แล้วจึงสามารถดูแล รวมทั้งชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามาศึกษาและเรียนรู้ใน โรงเรียนชาวนา เพื่อสร้างชุมชนเกษตรกรรมที่ปลอดภัยสาทิษได้

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า การที่โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เป็นโครงการฯ ที่เกิด จากหน่วยงานราชการ แต่ปัจจุบันได้มีการเปิดโอกาสให้องค์กรเอกชนมาเข้าร่วมเป็นคณะทำงาน ด้วย ก็แสดงให้เห็นว่า การบริหารงานบางอย่างที่หน่วยงานราชการอาจจะไม่สามารถทำได้ การให้ องค์กรเอกชนมาเข้าร่วมบริหารด้วยนั้น ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่จะนำไปสู่การพัฒนาโครงการ เกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ อย่างเช่นในเรื่องการทำตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ซึ่งจากการ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ทางราชการไม่มีเงินทุนมา หมุนเวียนเรื่องนี้และก็จะทำให้มีระเบียบของหน่วยงานด้วย การที่ศึกษกรณีการเกษตรเพื่อ การตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) ที่เป็นองค์กรเอกชนมาดูแลเรื่องนี้ เพราะ ความสามารถที่องค์กรนี้ทำได้และทำได้ดีกว่าราชการ มันก็เป็นการแก้ปัญหาให้เกษตรกรได้

- การประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายคณะทำงาน และ การมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานที่เป็นพันธมิตร กับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

การประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายคณะทำงานของ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ และการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานที่เป็นพันธมิตรกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เป็นลักษณะการทำงานในรูปแบบการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานที่นำไปสู่การแก้ไขและการพัฒนาเกษตรอินทรีย์อย่างยั่งยืน โดยมีจุดประสงค์ร่วมกันในเรื่อง การส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์อย่างมีคุณภาพสู่เกษตรกร กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และการหาตลาดรองรับข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งสอดคล้องกับ ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2546: 208-209) ได้กล่าวว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมที่ในรูปแบบความร่วมมือด้านอื่นๆ เช่น อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือ เป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมนี้ แสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วม จึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วมโดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชนเป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเพียงบางส่วน เพราะในหลายกรณีประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจ ทางออกที่ควรจะเป็น คือ การเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) แก่ประชาชน รวมทั้งยังสอดคล้องกับ นันทิยา หุตานุกัฏ และณรงค์ หุตานุกัฏ (2543) ที่กล่าวว่า การจัดเวทีการประชุมประจำเดือนของหัวหน้าหน่วยทุกเดือน ซึ่งช่วยให้คณะกรรมการกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ของโครงการติดตามสถานการณ์ต่างๆ ของสมาชิกได้ทันการณ์ ขณะเดียวกันก็เป็นโอกาสให้หัวหน้าหน่วยได้รับทราบผลการดำเนินงานของโรงสี และนำข้อมูลข่าวสารกระจายให้กับสมาชิก การประชุมดังกล่าวนี้จึงเป็นเวทีการเชื่อมต่อระหว่างกรรมการบริหารโรงสีและสมาชิก

- กลยุทธ์ในการจูงใจให้เกษตรกรมาเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

กลยุทธ์การสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรมาเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้และส่งผลต่อการเพิ่มจำนวนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์พร้อมกับการขยายพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในปีการผลิตต่อไป ซึ่งกลยุทธ์ที่นำมาใช้ในการจูงใจเกษตรกร ก็คือ ราคาข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ที่มีราคาสูงกว่าราคาข้าวทั่วไป เนื่องจากปัญหาราคาข้าวเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรมานาน ทางโครงการฯ จึงนำปัญหาเรื่องราคามา

เปลี่ยนเป็นการสร้างโอกาสในการสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรแทน ซึ่งสอดคล้องกับ นนทญา หงส์รัตน์ (2550) ที่กล่าวว่า จุดมุ่งหมายหลักของการเข้าศึกษาและเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียนชาวนา คือ การมุ่งหวังประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการทำนาแบบปลอดสารพิษ ได้แก่ การลดต้นทุนโดยไม่ต้องลงทุนซื้อสารเคมีซึ่งมีราคาสูง เมื่อหันมาใช้สารชีวภาพแล้วจะส่งผลให้สุขภาพของเกษตรกรดีขึ้น และสภาพแวดล้อมปลอดภัยจากสารพิษ รวมทั้งยังสอดคล้องกับ นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร (2543) ที่กล่าวว่า ปัจจัยการตลาดเป็นสิ่งที่ขาดถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของชาวบ้านโดยทั่วไป กล่าวคือ ต้องมีโรงสีข้าวที่ยินดีรับซื้อผลผลิตข้าวเปลือกปลอดสารในราคาที่สูงกว่าข้าวทั่วไปและมีตลาดข้าวปลอดสารที่โรงสีข้าวสามารถขายข้าวออกไปได้ในราคาที่สูงกว่าข้าวทั่วไป เมื่อชาวบ้านผลิตข้าวปลอดสารในราคาที่ดีขึ้น มีรายได้สูงขึ้นอย่างชัดเจน ชาวบ้าน อาจหันมาปลูกข้าวปลอดสารพิษโดยไม่มีสำนักใดๆ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเป็นแรงจูงใจก็ได้

- **กิจกรรมของโครงการฯ ที่สนับสนุนกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์**

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ยังรวมไปถึง กิจกรรมของโครงการฯ ที่สนับสนุนกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ อย่างเช่น การสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ กิจกรรมที่สนับสนุนปัจจัยการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ซึ่งแต่ละกิจกรรม เจ้าหน้าที่ของโครงการฯ จะเน้นให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม เพื่อให้การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์สามารถผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ตามเงื่อนไขของสำนักงานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ซึ่งสอดคล้องกับ นนทญา หงส์รัตน์ (2550) ได้กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้โดยอาศัยกระบวนการกลุ่มและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเข้ามาเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนชาวนาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเมื่อเกษตรกรตัดสินใจเข้ามาเรียนแล้ว จะมีการแบ่งกลุ่มให้ทุกคนปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากการตกลงกันเองภายในกลุ่มว่าใครจะทำหน้าที่อะไรและหน้าที่เหล่านั้นเป็นสิ่งที่เกษตรกรสามารถทำได้ด้วยความสมัครใจ เพราะฉะนั้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่มจึงเป็นปัจจัยด้านผู้ส่งสารที่มีความสำคัญต่อเกษตรกร รวมทั้งยังสอดคล้องกับ นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร (2543) ที่กล่าวว่า โครงการพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับข้าวปลอดสารพิษ ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชมรมโรงสีข้าวกลุ่มเกษตรกรจังหวัดยโสธร ตามวัตถุประสงค์ของชมรม โดยเน้นหนักการสร้างเวทีการประชุมและการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่

ผู้นำของกลุ่มเกษตรกรเป็นกิจกรรมหลัก ซึ่งการสร้างเวทีการประชุมและการเสริมสร้างการเรียนรู้ นั้นมักจะทำควบคู่กันไปเป็นส่วนใหญ่ ตลอดระยะเวลาสามปีของโครงการ

นอกจากนี้ ยังมีอีกหนึ่งกิจกรรมที่สนับสนุนกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ คือ กิจกรรมที่ประชาสัมพันธ์สินค้าข้าวหอมมะลิอินทรีย์ต่อผู้บริโภค เพราะ ปลายทางสุดท้ายของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ คือ กลุ่มผู้บริโภค ซึ่งนโยบายตลาดนำการผลิตที่ทางโครงการฯ นำมาสนับสนุนกิจกรรมนี้ เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภครู้จักกับข้าวหอมมะลิอินทรีย์มากขึ้น นำไปสู่การขายตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เช่น ตลาดนัดสีเขียว สถานีเกษตรอินทรีย์สุรินทร์ และ วันข้าวหอมมะลิอินทรีย์ มหกรรมผ้าไหมสุรินทร์ รวมทั้ง เกษตรกรผู้ผลิตจะได้มีจุดมุ่งหมายกับการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับ นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร (2543) ที่กล่าวว่า การประชาสัมพันธ์เป็นสิ่งสำคัญมาก เพื่อกระตุ้นให้คนไทยตื่นตัวในเรื่องข้าวปลอดสารพิษ และรวมถึงการบริโภคข้าวกล้องแทนข้าวขัดขาวด้วย โครงการพัฒนาธุรกิจชุมชนเกี่ยวกับข้าวปลอดสารพิษของกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ จึงจัดทำกิจกรรมประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น จัดพิมพ์ถุงข้าวปลอดสารพิษในตรา “ทุ่งรวงทอง” และ “ทุ่งนาทอง” จัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้าวปลอดสารพิษ จัดงาน “นำใจทุ่งรวงทอง ปันข้าวกล้องให้น้องอิม” เป็นต้น

1.2 ปัจจัยด้านเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

- การพึ่งพาตนเองของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในเรื่องการลดต้นทุนการผลิต และความมั่นคงในฐานะทางเศรษฐกิจจากการเลิกใช้สารเคมีในการทำนา

การพึ่งพาตนเองของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในเรื่องการลดต้นทุนการผลิต เป็นการนำเศษวัสดุเหลือใช้ในท้องนา เช่น มูลสัตว์เลี้ยง เศษใบไม้ ฟางข้าว มาหมุนเวียนใช้ในการผลิตปัจจัยการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ อาทิ ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ รวมทั้งเกษตรกรต้องมียุทธศาสตร์ในการทำเกษตรอินทรีย์ โดยการเลิกใช้สารเคมีในการทำนาอย่างสิ้นเชิง สอดคล้องกับ นนทญา หงส์รัตน์ (2550) ที่กล่าวว่า ทักษะคติของเกษตรกร ที่มาจากประสบการณ์และความสนใจที่เกษตรกรมีความสนใจในการทำเกษตรอินทรีย์แบบปลอดสารพิษอยู่แล้ว รวมทั้งการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ยังนำไปสู่ความมั่นคงในฐานะทางเศรษฐกิจจากการเลิกใช้สารเคมีในการทำนา และเกษตรกรเองสามารถผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้ผ่านมาตรฐาน

เกษตรอินทรีย์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ นันทิยา หุตานุวัตร และคณะ (2547) ได้กล่าวว่า ความเชื่อและกระบวนการคิดในเกษตรกรรมยั่งยืนจัดเป็นความเชื่อและกระบวนการคิดที่ทวนกระแสการเกษตรและเศรษฐกิจกระแสหลัก โดยเกษตรกรต้นแบบมีความเชื่อและกระบวนการคิดว่าจะมุ่งเพื่ออยู่เพื่อกินเป็นหลัก เป็นการทำให้ลดรายจ่ายด้านปัจจัยการผลิตและรายจ่ายด้านอาหาร ผลิตแล้วได้แจกจ่ายแบ่งปันพี่น้องแล้วจึงขาย และจะต้องผลิตให้เกิดความหลากหลายที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน อันเป็นการใช้ทรัพยากรให้ได้ประโยชน์มากขึ้น และใช้วิถีการพึ่งตนเองในการผลิต เช่น การผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ แทนการซื้อปุ๋ยเคมี หรือพึ่งพาระหว่างชุมชนในการแลกเปลี่ยนสิ่งของ ผลผลิตและอื่นๆ ซึ่งเป็นการคิดที่แตกต่างจากการเกษตรและเศรษฐกิจกระแสหลักที่มุ่งกำไรสูงสุด ผลิตจำนวนมากและผลิตเพื่อขายเป็นหลัก อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ต้องพึ่งเงินทุนและการลงทุนจำนวนมาก รวมทั้งมีความเสี่ยงสูง ต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชน ไม่สามารถหาหรือผลิตปัจจัยการผลิตได้เองในชุมชน เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น

- การมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลินิทรีย์

การมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลินิทรีย์ เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับวิธีการปลูกข้าวหอมมะลินิทรีย์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง ทั้งที่เป็นเกษตรกรรายกลุ่มและเกษตรกรรายย่อย ซึ่งสามารถช่วยให้เกษตรกรนำไปใช้เป็นวิธีการปลูกข้าวหอมมะลินิทรีย์ให้มีประสิทธิภาพ และถูกต้องตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งสอดคล้องกับ นันทิยา หุตานุวัตร และคณะ หุตานุวัตร (2547) ที่กล่าวว่า กระบวนการกลุ่มในการดำเนินการทางธุรกิจชุมชนและโรงสีข้าวทำให้มีการพบปะ แก้ไขปัญหา และปรึกษากันเป็นประจำ จึงเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และต้องแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งช่วยให้มีการพัฒนาความสามารถและภูมิปัญญาชาวบ้าน นอกจากนี้ ในส่วนของเกษตรกรรายย่อยนั้น ที่เป็นบุคคลนำความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ที่ตนเองปฏิบัติแล้วเห็นผล ส่งต่อไปถึงเกษตรกรที่มีแปลงนาติดกันโดยหรือเกษตรกรที่ยังไม่เคยเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์มาก่อน ให้เห็นข้อดีและประโยชน์ที่ได้จากการปลูกข้าวหอมมะลินิทรีย์ แสดงถึงการมีส่วนร่วมไปยังเกษตรกรรายอื่นๆ ที่ยังไม่เคยปลูกข้าวหอมมะลินิทรีย์ ซึ่งสอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ได้กล่าวว่า ผู้นำด้านอาชีพ (เทคนิคและการปฏิบัติ) เป็นผู้นำที่มีความสามารถทางใดทางหนึ่งในการปฏิบัติ เช่น มีความรู้เฉพาะเรื่องการผลิตแบบผสมผสาน ปศุสัตว์ หรืออาจหมายถึงความสามารถในการทำงาน หรือมีกระบวนการทำงานที่ดีกับชาวบ้าน เป็นต้น

- **การให้ความร่วมมือของเกษตรกรต่อกฎระเบียบ กิจกรรม และความต่อเนื่อง ในการเป็นสมาชิกโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์**

การให้ความร่วมมือของเกษตรกรต่อกฎระเบียบและกิจกรรมของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ หมายถึง ความตั้งใจของเกษตรกรในการมีอุดมการณ์ของการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพราะการร่วมมือกับโครงการฯ นั้น เกษตรกรจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของโครงการฯ อย่างเคร่งครัด ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของโครงการฯ ในทุกๆ กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ซึ่งผลที่ตามมา คือ เกษตรกรสามารถผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ได้อย่างสบายใจ และส่งผลต่อความต่อเนื่องในการเป็นสมาชิกโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ สอดคล้องกับ นนทญา หงส์รัตน์ (2550) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้ที่ต่อเนื่องจากการเรียนรู้ในหลักสูตรแล้วนั้นต้องอาศัย แหล่งความรู้ในชุมชนที่มีลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมและบริบทต่าง ๆ ของชุมชนที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเกษตร โดยอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การศึกษาดูงานนอกสถานที่ เช่น การดูงานที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ฯลฯ การร่วมกิจกรรมของโรงเรียนชาวนา เช่น กิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อน การทำพิธีรับขวัญข้าว เป็นต้น กิจกรรมของมูลนิธิข้าวขวัญ เช่น การทำบุญปีใหม่ การลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้นและกิจกรรมของชุมชน เช่น งานสารทเดือนสิบ การร่วมกิจกรรมกับทางอบต. เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้จะเป็นจะเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา มูลนิธิข้าวขวัญสามารถจัดกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องเพราะเกษตรกรจะให้ความร่วมมือ

- **การมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงานที่เป็นพันธมิตรกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์**

การมีส่วนร่วมจะเป็นในรูปแบบของ กิจกรรมที่ทางหน่วยงานที่เป็นพันธมิตรกับทางโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ จัดขึ้น จะเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมไปในทิศทางเดียวกับโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ โดยจะเปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ โดยจะเน้นให้เกษตรกรได้ปฏิบัติลงนามจริง รวมทั้งยังสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น กากน้ำตาล เมล็ดถั่วพุ่ม เมล็ดถั่วพุ่ม ให้เกษตรกรได้นำไปใช้ในแปลงนาของตนเอง สอดคล้องกับ นนทญา หงส์รัตน์ (2550) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้จากการปฏิบัตินั้นเป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเพราะการได้ทดลองลงมือปฏิบัติทำแล้วเกษตรกรจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เช่น การทำน้ำหมักจุลินทรีย์จากพืชต่าง ๆ การทำปุ๋ยหมัก การเพาะพันธุ์ข้าว เป็นต้น รวมทั้งยังสอดคล้องกับ นันทยา หุตานวัตร และคณะ (2547) ที่กล่าวว่า

การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกรต้นแบบหรือผู้นำเกษตรกรยั่งยืน มุ่งให้เป็นเวทีสำหรับการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ชักถาม และนำผลที่ได้รับสู่การทดลองปฏิบัติ ดังนั้น เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกรต้นแบบ จึงมีจุดประสงค์ 2 ข้อ คือ 1.) สร้างเวทีการแลกเปลี่ยนระหว่างเกษตรกรต้นแบบ นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ หรือวิทยากรรับเชิญ ซึ่งเวทีนี้จะนำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกษตรกรรวมยั่งยืนต่อไป 2.) เกษตรกรต้นแบบสามารถนำความรู้ที่ได้จากเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปปฏิบัติ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาาระบบเกษตรกรรวมยั่งยืนของแต่ละคน

1.3 ปัจจัยด้านชุมชนและบริบทแวดล้อม

- ความปลอดภัยจากสารเคมีและการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย รวมทั้งความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

การปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ จะทำให้เกษตรกรความปลอดภัยจากการที่ไม่ต้องสารเคมีที่ใช้ในการทำงาน การบริโภคข้าวที่ปลอดภัยจากสารเคมี และลดความเสี่ยงต่อการเป็นโรคที่เกิดจากสารเคมี รวมทั้งยังส่งผลดีต่อผู้บริโภคข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพราะพวกเขาจะได้รับประทานข้าวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและปราศจากสารเคมี สอดคล้องกับ สถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน (อ้างถึงใน ลีลาภรณ์ บัวสาย และคณะ, 2549 : 266) ที่กล่าวว่า การพัฒนาเครือข่ายคุณค่าในกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายใต้ห่วงโซ่อุปทานข้าวหอมมะลิอินทรีย์ภายใต้แบรนด์ “ข้าวคุณธรรม” โดยมุ่งหวังว่าภายใต้การร่วมมือกันที่จะสร้างระบบ Fair trade ตั้งแต่ชาวนาผู้ผลิตผ่านกระบวนการตลาดจนถึงมือผู้บริโภคคนสุดท้ายนั้นจะก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญจะก่อให้เกิดอุดมการณ์ความร่วมมือ

ข้อสังเกตของผู้วิจัย พบว่า เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาก เพราะเป็นลงมือทำนาเองและเคยผ่านการใช้สารเคมีมาแล้ว และรู้เป็นอย่างดีว่าพิษของสารเคมีมันร้ายแรงมาก โดยเฉพาะเกษตรกรที่ทำนาอินทรีย์มาหลายปี ซึ่งพวกเขาให้เหตุผลว่า ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ปลูกได้มา ไม่ได้คิดว่าจะขายเอาราคาสูง แต่อยากได้ข้าวที่สะอาดมารับประทานในครอบครัว อยากให้ลูกได้กินอาหารที่ปลอดภัย

- **กระแสความตื่นตัวของผู้ประกอบการและผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์**

โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ จัดทำตลาดซื้อขายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ล่วงหน้า กับ 4 ผู้ประกอบการในจังหวัดสุรินทร์ ทำให้เกิดกระแสการตื่นตัวของผู้ประกอบการสินค้าเกษตรอินทรีย์ภายนอกจังหวัดสุรินทร์ และมีการสั่งจองผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ล่วงหน้าเป็นจำนวนมาก เป็นแนวโน้มที่บ่งชี้ว่าเกิดการขยายตัวของกลุ่มผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ ซึ่งสอดคล้องกับ นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2543) ที่กล่าวว่า เรื่องการตลาดเป็นสิ่งสำคัญมาก ดังนั้น โครงการพัฒนาธุรกิจชุมชนเกี่ยวกับข้าวปลอดสารพิษของกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ จึงเริ่มงานการแสวงหาแหล่งขายตั้งแต่ปีแรกของการดำเนินโครงการและดำเนินการมาโดยตลอด จนกระทั่งปีสุดท้าย การมีแหล่งขายหลายช่องทางทำให้กลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือมีทางเลือกมากขึ้น และมีอำนาจการต่อรองเพิ่มขึ้น วิธีการตลาดใช้วิธีเชิงรุกทางการตลาด โดยผู้ประสานงานโครงการและคณะกรรมการกลุ่มเข้าหาแหล่งรับซื้อข้าวสารที่กรุงเทพฯ และ ฉะเชิงเทราด้วยตนเอง นอกจากนี้ นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2543) ยังกล่าวอีกว่า สำหรับตลาดข้าวปลอดสารเคมีซึ่งมีราคาสูง ในโครงการพัฒนาธุรกิจชุมชนเกี่ยวกับข้าวปลอดสารพิษของกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ จึงมุ่งกลุ่มลูกค้าต่างประเทศ โดยติดต่อ "กลุ่มกรีนเนท" เป็นตัวแทนการเจรจาขายข้าวปลอดสารเคมี และมี "สหกรณ์อาหารธรรมชาติ จำกัด" เป็นผู้ดำเนินการส่งออก ณ ปัจจุบัน มีกลุ่มลูกค้าอังกฤษ อิตาลี และสวีเดน

- **การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน**

ถึงแม้ว่าปัจจุบันเทคโนโลยีเครื่องจักรจะเข้ามามีอิทธิพลต่อการทำงาน แต่ในบางขั้นตอนของการทำนาก็ยังต้องใช้แรงงานคนอยู่ เพราะความสามารถของเครื่องจักรเทียบไม่ได้กับการใช้แรงงานคน อย่างเช่น การหว่านข้าว การปักดำ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การกำจัดศัตรูพืช และการเก็บเกี่ยวข้าว เพราะในขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้แรงงานคนจะทำให้ผลผลิตข้าวที่ได้มีคุณภาพดีกว่าการใช้เครื่องจักร การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงเกิดขึ้นตลอดเวลา เกิดการพึ่งพาอาศัยกันอย่าง ต่อเนื่อง เพราะเกษตรกรต้องปลูกข้าวทุกปี สอดคล้องกับ Lee J Cary (อ้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียร, 2546: 206) ที่กล่าวว่า 1.) ประชาชนต้องมีความเต็มใจ เห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม โดยมิได้ถูกบังคับหรือผลักดัน 2.) ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วมมือ นอกจากประชาชนมีความพร้อมในระดับหนึ่งแล้ว คือ มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม กายภาพที่ไม่ขัดขวาง มีโอกาสได้รับอำนาจการตัดสินใจในการกำหนดกิจกรรมที่ตนต้องการในระดับที่เหมาะสม 3.) ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม

สามารถตัดสินใจด้วยตนเองใน การดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใดๆ ในทุกขั้นตอนหรือ กระบวนการพัฒนา

- **มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในการรับรองการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์**

การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นส่วนสำคัญอย่างมากต่อเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เพราะเป็นส่วนที่จะบอกไปถึงผู้บริโภคถึงคุณภาพของผลผลิต รวมทั้ง ความน่าเชื่อถือขององค์กรที่ให้การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ก็มีความสำคัญมากด้วยเช่นกัน ซึ่ง ณ ปัจจุบัน สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ถือว่าเป็นองค์กรเอกชนภายในประเทศไทยรายเดียวที่ผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ส่วนใหญ่ยอมรับสอดคล้องกับ นันทิยา นุตานุวัตร และณรงค์ นุตานุวัตร (2543) ที่กล่าวว่า มาตรฐานผลผลิตข้าวปลอดสารพิษเป็นสิ่งสำคัญในแง่การขายผลผลิตของกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ ซึ่งผู้บริโภคจะยินยอมจ่ายแพงกว่าเพื่อให้ได้สินค้าที่มีการรับรองมาตรฐาน โครงการพัฒนารุทกิจชุมชนเกี่ยวกับข้าวปลอดสารพิษของกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ จึงดำเนินการพัฒนากลไกการควบคุมมาตรฐานการผลิตข้าวปลอดสาร 4 ประการ ด้วยกัน คือ 1.) พัฒนางค์กรชาวบ้านควบคุมมาตรฐาน 2.) กำหนดมาตรฐาน 3.) สร้างระบบข้อมูลผู้ผลิต 4.) ตรวจสอบและรับรองมาตรฐาน โดยองค์กรภายนอก

2. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

2.1 ปัจจัยด้านโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

- **การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารและนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร**

การบริหารงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ยังขึ้นอยู่กับระบบราชการ โดยเฉพาะโครงสร้างบุคลากรของศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ที่เป็นหน่วยงานเฉพาะกิจกำกับดูแลโครงการฯ นั้น จะเป็นข้าราชการทั้งหมด และที่สำคัญตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ขึ้นกับผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งข้อดี ก็คือ ตามบทบาทหน้าที่แล้วผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้นำทางการที่มีอำนาจสั่งการสูงสุดในจังหวัด แต่ข้อเสียที่กระทบกับโครงการฯ ก็มีตามมา คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นตำแหน่งที่มีการเปลี่ยนแปลงตัว

บุคคลบ่อยมาก สาเหตุเนื่องมาจาก มีคำสั่งโยกย้ายจากส่วนกลางหรือการเกษียณอายุราชการ ถ้าในกรณีนี้ ผู้บริหารคนใหม่ไม่มีแนวคิดสานต่อการบริหารงานโครงการฯ หรือนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์แล้ว ผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงเลย คือ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพราะว่าการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้กับผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรนั้น โครงการฯ เป็นฝ่ายรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้กับเกษตรกร และถ้าต่อไปจังหวัดสุรินทร์เลิกล้มโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ไม่มีการดำเนินงานเกิดขึ้น เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ส่วนใหญ่ก็คงจะเลิกปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ได้ เนื่องจากว่า ไม่มีมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มารองรับผลผลิต ความน่าเชื่อถือในหมู่ผู้บริโภคก็จะลดลงไปด้วย

อย่างไรก็ตาม ถึงจะมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารเกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง แต่การดำเนินงานของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ก็สามารถผ่านปัญหาหาอุปสรรคที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารได้ เนื่องจาก โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ได้ทำการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์มาเป็นเวลา 10 ปี แล้ว และเปลี่ยนผู้บริหารมาบ่อยครั้งมาก จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ในช่วงที่มีโครงการฯ ก็ผ่านผู้ว่าราชการจังหวัดมาแล้ว 4 คน ส่วนใหญ่ก็สานต่อนโยบายเกษตรอินทรีย์ทุกคน ดังนั้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารอาจจะถือว่าเป็นอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานน้อยมากเมื่อเทียบกับอุปสรรคอื่นๆ เนื่องจาก ผู้ว่าราชการจังหวัดที่ย้ายมาดำรงตำแหน่งที่จังหวัดสุรินทร์ทุกๆ ท่าน ส่วนใหญ่จะให้การสนับสนุนโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ แต่รูปแบบของนโยบายอาจจะแตกต่างกันไปบ้างตามแต่วิสัยทัศน์ของท่านผู้ว่าราชการจังหวัด

นอกจากนี้ นโยบายในเชิงมหภาคของเกษตรอินทรีย์ ที่รัฐบาลทุกสมัยให้ความสนใจและประกาศเป็นวาระแห่งชาติ และให้แต่ละจังหวัดสนองนโยบายนี้ แต่ในทางกลับกันหน่วยงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่มีบทบาทในเรื่องนี้มากกว่าหน่วยงานของกระทรวงอื่นๆ ก็ยังไม่สนองต่อนโยบายนี้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หน่วยงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ พบว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ยังมีความคิดว่า เกษตรอินทรีย์ ถ้าทำกินเองในครัวเรือนก็ทำได้ แต่ถ้าเป็นการค้าแล้วมันก็ต้องอิงหามาตรฐานมารองรับเพื่อให้ผู้บริโภคเชื่อ มันก็สร้างความยุ่งยากให้เกษตรกร เพราะมันมีค่าใช้จ่ายที่สูงถ้าเป็นมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของเอกชน เกษตรกรในสุรินทร์ส่วนใหญ่ก็ยากจน ถ้าจังหวัดไม่มีโครงการเกษตรอินทรีย์ขึ้นมา เกษตรกรก็คงไม่เสียเงินไปปรับมาตรฐาน เพราะแค่ลงทุนทำนาปกติทุกปีก็ยังเป็นหนี้เป็นสินกัน

- **การบริหารงบประมาณที่ใช้ในโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์**

งบประมาณที่นำมาบริหารจัดการอาจจะไม่ครอบคลุมกับเกษตรกรทั้งโครงการ เนื่องจาก การเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ เกษตรกรไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ เลย ตลอดทั้งโครงการฯ แต่ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อเกษตรกรมาสมัครเข้าร่วมโครงการฯ เป็นจำนวนมาก การสนับสนุนงบประมาณอาจจะไม่สอดคล้องกับจำนวนเกษตรกร ทำให้การบริหารงานของโครงการฯ ขาดประสิทธิภาพ นอกจากนี้ งบประมาณที่นำมาใช้บริหารโครงการฯ จนถึงปัจจุบันนี้ เป็น งบประมาณจากส่วนกลางที่จัดสรรผ่านการบริหารงานของผู้ว่าราชการจังหวัด ดังนั้น การจัดสรร งบประมาณให้กับโครงการฯ ก็เป็นอำนาจผูกขาดอยู่ที่ ผู้ว่าราชการจังหวัด แต่เพียงคนเดียว ถ้าใน กรณีที่มีการโยกย้ายเปลี่ยนตัวผู้ว่าราชการจังหวัด การจัดสรรงบประมาณให้กับโครงการฯ ก็มี ผลกระทบด้วยเช่นกัน เพราะงบประมาณถือว่าเป็นตัวแปรหลักของการดำเนินงานเป็นส่วนใหญ่ สอดคล้องกับ นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร (2543) ที่กล่าวว่า ณ ปัจจุบัน แม้รัฐบาล กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะมีนโยบายส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ แต่ก็ยังไม่มีแผนปฏิบัติงานและ งบประมาณมาสนับสนุนในเรื่องนี้อย่างชัดเจน งบประมาณส่วนใหญ่ยังคงทุ่มกับการส่งเสริม เกษตรกรรมแบบเคมีเป็นหลัก

- **เจ้าหน้าที่ไม่พอต่อจำนวนเกษตรกรและขาดการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้ง การบริหารจัดการที่ล่าช้าของโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์**

การส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับเกษตรกรที่เป็นโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ นั้นเป็นภาระหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาให้กับเจ้าหน้าที่เกษตรกรอำเภอซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ ระดับปฏิบัติการของโครงการฯ และโดยปกติเจ้าหน้าที่เกษตรกรอำเภอก็มีหน้าที่ประจำที่ล้นมืออยู่ แล้ว เป็นผลให้งานส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลกระทบโดยตรง ต่อเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ รวมทั้งด้วยความล่าช้าการออกใบรับรองการผ่านมาตรฐานของ ผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้เกษตรกร ทำให้เกษตรกรนำข้าวไปเทขายหน้าโรงสีก่อนและได้ ราคาเท่ากับข้าวทั่วไป แทนที่เกษตรกรจะได้ขายข้าวในราคาที่สูงกว่าตามที่โครงการฯ ได้กำหนด นโยบายตลาดนำการผลิตออกมา ซึ่งไม่สอดคล้องกับ วีระศักดิ์ เครือเทพ (2550) ที่กล่าวว่า หาก การลงมือแก้ไขปัญหาจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากประชาชนในวงกว้าง แต่ทว่าระเบียบ หรือกฎหมายเป็นอุปสรรคที่ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถดำเนินการเองได้อย่าง ทัวถึง หรือข้อจำกัดทางการบริหารเชิงสถาบันไม่เปิดโอกาสให้ดำเนินการในลักษณะดังกล่าว เช่น มีบุคลากรจำนวนไม่มากพอ

2.2 ปัจจัยด้านเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

- เกษตรกรยังยึดติดอยู่กับการใช้สารเคมีในการทำนา และยังไม่เห็นประโยชน์ของการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ รวมทั้งเกษตรกรยังไม่เข้าใจในเรื่องของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

การปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์จะมีความยุ่งยากในเรื่องการผลิตปัจจัยการผลิตมาลงนา เช่น ต้องเสียเวลาหาส่วนผสมมาทำปุ๋ยหมัก ต้องมาผลิตน้ำหมักสมุนไพรเพื่อฉีดไล่แมลงศัตรูพืช เกษตรกรที่ไม่มีความอดทนกับเรื่องพวกนี้ ก็ถอดใจกลับไปใช้สารเคมีทำนาเหมือนเดิม สอดคล้องกับ นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร (2543) ที่กล่าวว่า การทำนาโดยไม่ใช้สารเคมีทุกชนิดเป็นสิ่งที่ขัดกับ “ความคุ้นเคย” ของชาวบ้านซึ่งทำการเพาะปลูกโดยใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงมาเป็นเวลานานนับสิบปี “ความไม่คุ้นเคย” ต่อการทำนาที่ไม่ใช้สารเคมีใดๆ เลย จึงเป็นปัจจัยแรกที่เป็นสาเหตุอุปสรรคของขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ นอกจากนี้ ความเคยชินในวิธีการปลูกข้าวแบบดั้งเดิมมาที่เคยสารเคมีในการทำนามาก่อน เมื่อมาเข้าร่วมโครงการฯ และกฎระเบียบของโครงการฯ มีมากกว่าการไม่ใช้สารเคมีในการทำนา จึงเป็นผลให้ผลผลิตของเกษตรกรไม่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และอาจจะถอดใจไม่เข้าร่วมโครงการฯ อีกต่อไป

จากการที่ผู้วิจัยได้พูดคุยกับเกษตรกรที่เคยเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า การทำนาโดยไม่ใช้สารเคมีเป็นเหมือนวัฒนธรรมสำหรับเกษตรกรในยุคสมัยนี้ไปแล้ว เพราะปุ๋ยเคมีสามารถหาซื้อได้ง่าย ไล่ลงผืนนาข้าวก็ขึ้นสวย และข้าวที่ปลูกจากปุ๋ยเคมีก็มีลักษณะไม่ต่างกันใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ถึงแม้ว่าปุ๋ยเคมีจะมีราคาแพงขึ้นทุกปีก็ตาม อีกอย่าง ถ้าเป็นสมาชิกกับโครงการฯ มันมีความยุ่งยากมากเพราะว่า กฎระเบียบเงื่อนไขเยอะมาก ถึงจะผ่านหรือไม่ผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ยังไงก็ได้ข้าวเหมือนกัน ดังนั้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า การปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้ได้ผล เกษตรกรต้องมีทัศนคติเชิงบวกกับเกษตรอินทรีย์ด้วย ถึงแม้ว่าทางโครงการฯ จะประชาสัมพันธ์ ออกงบประมาณสนับสนุนให้เกษตรกรทุกอย่างเพื่อให้เกษตรกรปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ แต่ถ้าเกษตรกรไม่ได้มีทัศนคติเชิงบวกกับเรื่องเกษตรอินทรีย์แล้ว การเพิ่มพื้นที่การปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของจังหวัดสุรินทร์ก็อาจจะเป็นไปได้ยากเหมือนกัน

- เกษตรกรที่เป็นผู้ผลิตไม่สามารถกำหนดราคาข้าวได้

เป็นปัญหาที่เป็นรากเง้าของสังคมเกษตรกรไทย คือ เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาข้าวได้เลย ทั้งๆที่เป็นผู้ผลิต เนื่องจาก เกษตรกรไม่มีทุนในการที่จะแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารและ ไม่มีความสามารถในการทำการตลาด เป็นสาเหตุให้เอกชนที่มีทุนในการรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรนั้นมีอำนาจต่อรองในเรื่องราคา รัฐบาลพยายามที่จะเข้ามาช่วยเหลือเกษตรกรในเรื่องนี้ อย่างเช่น โครงการรับจำนำข้าว แต่ก็ยังเป็นปัญหาซ้ำเติมเกษตรกรอีก นอกจากนี้ การแก้ปัญหาของรัฐบาลต่อภาคเกษตรกรนั้น เป็นการแก้ปัญหาที่รัฐบาลเป็นฝ่ายสั่งการอย่างเดียว ขาดการมีส่วนร่วมจากภาคเกษตรกรที่เป็นเจ้าของปัญหาในเรื่องนี้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับ สถาบันวิจัยสังคมและสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม (2545 อ้างถึงในปาริชาติ สถาปิตานนท์และคณะ, 2549: 23) ที่เสนอว่า การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Participation in planning) ได้แก่ การที่ประชาชนมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนโครงการ นับตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลโครงการ

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ราคาข้าวเป็นปัญหาที่ยังรากลึกในสังคมเกษตรกรมานานแล้ว ซึ่งการแก้ปัญหาจากภาครัฐก็ไม่สามารถช่วยเหลือเกษตรกรได้เต็มที่แล้วยังกลับกลายเป็นปัญหาซ้ำเติมเกษตรกรลงไปอีก ทำให้เกิดมีอบสมัชชาเกษตรกรไปประท้วงหน้าทำเนียบรัฐบาลบ่อยครั้ง มาก อย่างไรก็ตาม เกษตรกรควรร่วมมือกันแก้ปัญหาเรื่องราคาด้วยตนเองดีกว่า เพราะอย่างน้อยตัวเกษตรกรเป็นผู้ผลิต การจะหวังพึ่งการแก้ปัญหาจากรัฐบาลซึ่งไม่ใช่ผู้ผลิตข้าวก็คงจะยากที่ปัญหานี้จะถูกแก้ไขให้หมดไป

2.3 ปัจจัยด้านชุมชนและบริบทแวดล้อม

- สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

อุปสรรคสำคัญที่ยากต่อการแก้ปัญหา คือ ทำการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่เป็นทำนาปีนี้ต้องอาศัยน้ำฝนในการทำนา เกษตรกรไม่สามารถคาดการณ์ได้เลยว่า จะเกิดฝนแล้งหรือน้ำท่วมและปริมาณผลผลิตที่ได้ในแต่ละปีก็ขึ้นอยู่กับน้ำฝนที่ได้ในแต่ละปี

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ปัญหาในเรื่อง น้ำ สำหรับใช้ในการทำนํานั้น การแก้ปัญหาควรเริ่มจากเกษตรกรก่อนที่จะไปพึ่งพาการแก้ปัญหาจากภาครัฐ เนื่องจากว่า ผืนนาในจังหวัดสุรินทร์มีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกันไป อย่างเช่น ผืนนาของเกษตรกรบางคนอยู่ที่ดอนซึ่งไม่เคยเกิดปัญหาน้ำท่วม ผืนนาของเกษตรกรบางคนอยู่ในที่ลุ่มซึ่งพบกับปัญหาน้ำท่วมบ่อยๆ ดังนั้น ตัวเกษตรกรเองควรจะแก้ปัญหาเรื่องนี้ให้สอดคล้องสภาพผืนนาตนเองจะดีกว่า เพราะการขอความช่วยเหลือจากภาครัฐ อาจจะได้รับความช่วยเหลือในเรื่องนี้ก็จริง แต่การช่วยเหลืออาจจะไม่สนองต่อความต้องการของเกษตรกรได้ทุกคนในพื้นที่

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ เป็นหน่วยงานหลักที่ดูแลเกษตรกรที่มาสมัครเข้าร่วมโครงการฯ และมีหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนอื่นๆ มาร่วมเป็นเครือข่ายคณะทำงานตามขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ด้วยก็จริง แต่เกษตรกรที่มาเข้าร่วมโครงการฯ เป็นเกษตรกรที่กระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ ควรประสานความร่วมมือกับ “ศูนย์บริการและการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล” ที่เป็นหน่วยงานระดับท้องถิ่นมีอยู่ทุกตำบล เข้ามาเป็นเครือข่ายคณะทำงานด้านเกษตรอินทรีย์ด้วย เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดเกษตรกรในพื้นที่ มีภารกิจ มีกิจกรรม การดำเนินงานที่ส่งเสริมการเกษตรด้วยเหมือนกัน

2. โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ไม่มีการประชาสัมพันธ์ที่เป็นระบบ โดยจะมุ่งเน้นการใช้สื่อบุคคลในการบอกต่อและการชักชวนเกษตรกรที่มีความสนใจเข้าร่วมโครงการเท่านั้น แต่ยังขาดการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่ออื่น ๆ ดังนั้นศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์จึงควรใช้วิธีการประชาสัมพันธ์โครงการฯ ผ่านสื่อประเภทอื่น ๆ เพื่อให้เกษตรกรภายในจังหวัดได้รับรู้ถึงข้อมูลข่าวสารของโครงการฯ โดยอาจเริ่มจากการใช้สื่อภายในท้องถิ่นก่อน เช่น วิทยุชุมชน เป็นต้น แล้วหาเครือข่ายด้านสื่อประเภทอื่น ๆ ตามมา

3. กระบวนการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ สื่อหรือช่องทางในการสื่อสารส่วนใหญ่จะเป็นสื่อบุคคลเป็นหลัก โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอและเจ้าหน้าที่จากสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด (สกต.) อีกทั้งการสื่อสารในในกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า สื่อบุคคลต่างๆ เหล่านี้ ควรมีการอบรมความรู้และติดตามข้อมูลด้าน

เกษตรอินทรีย์ที่นอกเหนือจากกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ด้วย อย่างเช่น สถานการณ์เกษตรอินทรีย์ในปัจจุบัน การส่งเสริมการหาและขยายตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ กระแสความต้องการของผู้บริโภคให้กับเกษตรกรในพื้นที่ด้วย เพื่อให้เกษตรกรจะได้มีการวางแผนในการบริหารจัดการและการลงทุนที่อยู่นอกเหนือจากการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

4. นโยบายตลาดนำการผลิต เป็นการนำเศรษฐกิจเป็นตัวตั้งมากเกินไป ถึงแม้ว่ามันจะเป็นข้อดีให้เกษตรกรมีตลาดจำหน่ายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และจูงใจให้เกษตรกรหันมาปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ แต่ควรส่งเสริมด้านอื่นๆ ที่สามารถจูงใจเกษตรกรด้วย เช่น การจัดทำโรงเรียนชาวนาแบบเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นสถาบันในการเรียนรู้การผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ เพราะจากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่า โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ดำเนินการมาเป็นระยะเวลากว่า 5 ปีแล้ว ควรที่จะจัดตั้งโรงเรียนชาวนาให้เป็นสถาบันการเรียนรู้ให้กับเกษตรกรในพื้นที่ อีกทั้งประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดสุรินทร์ก็ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา

5. พื้นที่ทั้งจังหวัดสุรินทร์เป็นผืนนาปลูกข้าวแบบนาปี น้ำที่ใช้ในการทำนาก็เป็นน้ำฝน ซึ่งเกษตรกรต้องวัดความเสี่ยงของปริมาณผลผลิตจากปัญหาฝนทิ้งช่วงและฝนตกหนักจนน้ำท่วม ดังนั้น ภาครัฐควรเข้ามาแก้ปัญหาเรื่องน้ำในการทำนาให้กับเกษตรกร เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำหรือระบบชลประทานสำหรับการเกษตร เพราะอย่างน้อยเกษตรกรก็จะได้ลดอุปสรรคทางธรรมชาติในที่มาจากฝน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นงานวิจัยเฉพาะพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดสุรินทร์ ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปจึงควรศึกษาถึงเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ในจังหวัดอื่นๆ ของประเทศไทยที่มีเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีการรวมกลุ่มหรือมีเครือข่าย เพื่อจะได้นำผลการศึกษามาเปรียบเทียบเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ต่อไป

2. การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยค้นพบว่า มีเครือข่ายย่อยๆ ที่

ประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้านอื่นๆ และถือฤกษ์การปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ด้วย เช่น เกษตรกรผู้เลี้ยงโค-กระบือ เกษตรกรผู้เลี้ยงสุกร เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ปีก ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาถึงเครือข่ายย่อยๆ เช่น การสื่อสารระหว่างเครือข่ายย่อยๆ การสื่อสารภายในเครือข่ายย่อยๆ การมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในเครือข่าย ฯลฯ เพื่อให้ได้รายละเอียดที่ชัดเจนของแต่ละเครือข่ายย่อยๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์

3. การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ โดยเน้นที่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และมีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ แต่ในประเทศมีเกษตรกรที่ทำการเกษตรด้านอื่น และรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เช่น เกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ เกษตรกรที่ทำปศุสัตว์อินทรีย์ ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาเกษตรกรทำการเกษตรด้านอื่นและรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ด้วย เพื่อที่จะได้ทราบถึงการเติบโตของสินค้าเกษตรอินทรีย์ด้านอื่นๆ และแนวโน้มความเป็นไปได้ที่จะผลิตสินค้าเกษตรอื่นๆ ที่จะยังไม่ถูกนำมาผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์

4. การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวเครือข่ายการสื่อสารของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ โดยเน้นที่เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ซึ่งเป็นผู้ผลิตต้นทางของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาถึงเครือข่ายผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ เพื่อที่จะได้ทราบถึงจำนวนกลุ่มผู้บริโภค ความนิยมในสินค้าเกษตรอินทรีย์ การขยายตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น